

Změň pravidla, změníš hru

Volební systémy a společenská krize

Institute H2I
2021

Institute H2I
Zapova I559/I8
I50 00 Praha 5

© Prokop Čech
Illustrations © Jan Urbanec, 2021
© Institute H2I, 2021

Příběh hokejových bojovníků

Stu Grimson byl jedním z nejobávanějších hráčů v americké hokejové lize. Nikoliv však kvůli své šikovnosti a hokejovým schopnostem. Hrál ve čtvrté lize a v zápasech se příliš nezapojoval. Fakt, že v průměru hrál pouze 6 minut za zápas (přičemž obvyklá doba je mezi 20 a 30 minutami) a připsal si pouze 5 bodů za 72 zápasů, nebyl důležitý. Proto Grimson na ledě nebyl. Jeho role byla přesto vnímána jako nezbytná. Stu byl bitkař. Na ledě byl proto, aby chránil své šikovnější kolegy. Když se schylovalo k problému, byl to on, kdo ho „vyřešil“. Šarvátky na ledě byly typickou součástí americké NHL.

V běžné sezoně 2000/2001 nastřádal Stu Grimson 235 trestných minut a zúčastnil se 19 rvaček. Za svou kariéru se pak zúčastnil 729 zápasů a obdržel 2 113 trestných minut, většinou po zmlácení soupeře.

Existuje řada teorií, které se snaží vysvětlit, proč se rvačky staly součástí amerického hokeje. Nejběžnějším vysvětlením je, že nedostatek pravidel v začátcích hokejových soutěží umožnil fyzické zastrašování. Další pravidla, jako například zavedení modrých čar, kdy byly povoleny přihrávky vpřed (ale pouze v „neutrálním“ území), problém pouze prohloubila. Hra se centralizovala doprostřed hřiště a šikovní rozehrávači se stali terčem silnější fyzické hry. Krátce na to tak vznikla role ochránce, který bránil rozehrávače a bojoval, kdy bylo potřeba.

Změna stylu hry změnila i okolní prostředí. Hokejoví ochránci se stali mediálními hvězdami a jejich vzájemná nevraživost byla vhodným prostředkem pro marketingové kampaně. V první polovině dvacátého století tak hokej občas připomínal spíše rugby na bruslích.

V 70. letech pak došlo k celkovému nárůstu potyček. Jako ukázka budoucnosti sportu sloužili hokejisté z Filadelfie. Svým „bojovným“ přístupem získali dvakrát Stanleyův pohár a hra se již dále bez „ochránců“ neobešla. Každý tým měl svého rváče, který chránil jeho hvězdy. V 80. letech počet soubojů stoupl na maximum, průměrně na více než jednu rvačku za zápas. Bitky se tak staly standardem, nikoliv výjimkou.

V lednu 1987 Todd Ewen, mladé pravé křídlo St. Louis Blues, srazil pověstného tvrdáka Detroitu Boba Proberta jedním úderem k ledu. Bob upadl do bezvědomí. Todd, zelenáč týmu, si tímto úderem zajistil místo v sestavě jako jeden z mnoha ochránců v americké NHL. Později v téže hře se Todd a Bob poprali znovu, přestože jen hodinu před tím ležela detroitská hvězda na ledě v bezvědomí. Tato míra násilí byla typická. Todd odehrál dalších jedenáct sezón a rval se téměř každý zápas.

Osudy Ewena a Proberta jsou si podobné. Oba odehráli podobné množství zápasů, Probert byl jen o rok starší než Ewen.

Poté, co kolem roku 2000 oba nechali profesionálního hokeje, se jejich životy změnily. Začali zapomínat, nepředvídatelně se jim měnily nálady, nebyli to ti samí lidé, kteří s nadšením nastupovali hokejovou kariéru. Oba zemřeli před svými padesátými narozeninami. Jejich smrt byla jedním z prvních katalyzátorů debaty o efektu hokejové brutality na mozek hráčů.

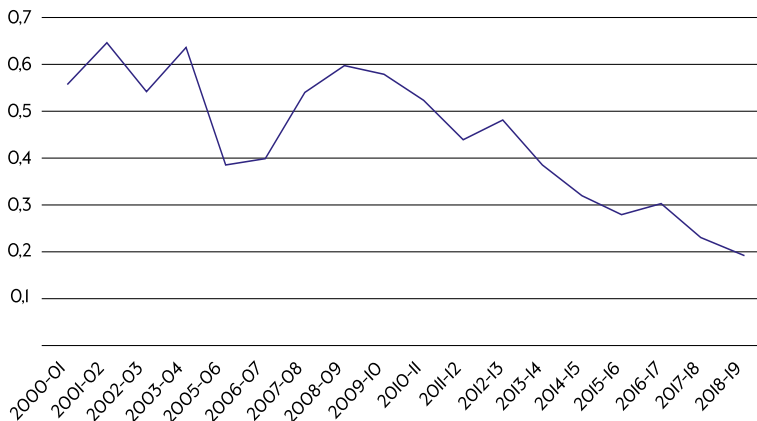
O dvacet let později je situace úplně odlišná. Přibyly tresty pro původce rvaček i pro hráče, kteří se do nich zapojili. V roce 2005 přijala NHL balíček nových pravidel. Změnilo se rozdělení hřiště, podmínky přihrávek ve středním pásmu a pravidla zakázaného uvolnění. Dokonce v případě, že hráč vyprovokuje bitku v posledních pěti minutách zápasu, si další zápas automaticky nezahraje.

Počet šarvátek za zápas v posledních deseti letech klesl třikrát. Nejde jen o ústup rvaček na hřišti. Změnila se celá hra. Změna pravidel vytvořila prostor pro rychlejší a ofenzivnější hru. Změna nenastala okamžitě, ale postupem času a pro jednostranné hráče, jako byli Stu Grimson, Todd Ewen a Bob Probert, už na hřišti jednoduše nezbylo místo. V sezoně 2019/2020 bylo v průměru na zápas nejvíce vstřelených gólů od roku 2005.

V letech 2018/2019 se největší zápasníci v NHL za sezonu poprali šestkrát. V sezoně 1997/1998 bylo na konci 56 hráčů, kteří se zúčastnili rvačky minimálně desetkrát.

Počet rvaček v NHL za zápas

Zdroj: <https://www.hockeyfights.com>

Každá hra se vyvíjí, strategie se mění, stále se zlepšují a co byl včera nejlepší přístup, dnes již nemusí fungovat. Jak se hra stávala bojovnější v době, kdy to byla optimální strategie, stává se dnes rychlejší, útočnější a techničtější, protože je to pro týmy výhodnější.

Pravidla určují, jaká hra se bude hrát.

Otázkou je, kdy a jak vycítit, že nastal čas na změnu. Že je hra v krizi a co bylo dobře míněno, nenese kýžený užitek. Kdy nastává čas krom výsledků zápasů řešit i to, jakou hru to vlastně hrajeme, zdali jsme s ní spokojeni a jestli nenastal čas na revizi pravidel. Protože pokud změním pravidla, změním i hru.

Společenská krize

Nedůvěra v politiky a demokracii

Víra v demokracii, zdá se, slábne. Více než polovina lidí je celosvětově nespokojená s tím, jak demokracie funguje a v jakém je stavu. Z 36 otázaných zemí byl medián spokojenosti na 46 % v porovnání s 52 % lidí, kteří uvedli, že nejsou spokojeni. V naší zemi jsou s fungováním demokracie spokojeny jen dvě pětiny lidí. Ačkoliv se u nás situace po krizovém vývoji v letech 2012–2013 mírně zlepšila, 40% podpora je těžko stav, který by se dal označit za pozitivní.

Společnosti napříč západním světem se polarizují podle politických linií. Zvyšuje se počet lidí, kteří se výrazně politicky vymezují, klesá politická umírněnost a lidé se shlukují do názorově jednoduchých skupin, ve kterých si také vyhledávají přátele, s nimiž hovoří a diskutují. Více než dříve se lidé se svou politickou orientací identifikují a považují ji za důležitou součást sebe samotných, a to více než u jiných tradičních kategorií sociální identity, např. u etnické příslušnosti a náboženství. Řekni, co si myslíš o Zemanovi, Babišovi, imigraci, Brexitu, Trumpovi, a tvé okolí ti řekne, co jsi za člověka.

Šestina Američanů vypovídá, že se přestala bavit s blízkým přítelem nebo příbuzným kvůli prezidentským volbám v roce 2016. Když se amerických respondentů v roce 2010 zeptali, zda by jim vadilo, kdyby si jejich děti vzaly příznivce odlišné politické strany, odpověděla kladně polovina tázaných republikánů a třetina demokratů. Pro porovnání v roce 1960 to bylo pouhých 5 %, respektive 4 %.

V České republice byl v září 2019 jedním z nejdůvěryhodnějších politiků český premiér a předseda hnutí ANO (v průzkumu měl důvěru 38 % voličů), který byl zároveň jedním z politiků s největším podílem nedůvěry (58 %). Ani jeden zkoumaný politik neměl důvěru nadpoloviční většiny dotázaných.

Tedy jako společnost nevěříme žádnému z představitelů hlavních politických stran.

Rozdělená je i poslanecká sněmovna, kde v posledních parlamentních volbách přes 48 % hlasů získaly souhrnně strany ANO, SPD a KSČM, jež jsou pro mnohé voliče ostatních stran nepřipustnými partnery. Rozdělení společnosti je patrné i z prezidentské volby v roce 2018 s těsným výsledkem 51,36 % pro Miloše Zemana a 48,63 % pro Jiřího Drahoše.

Rozdělená společnost

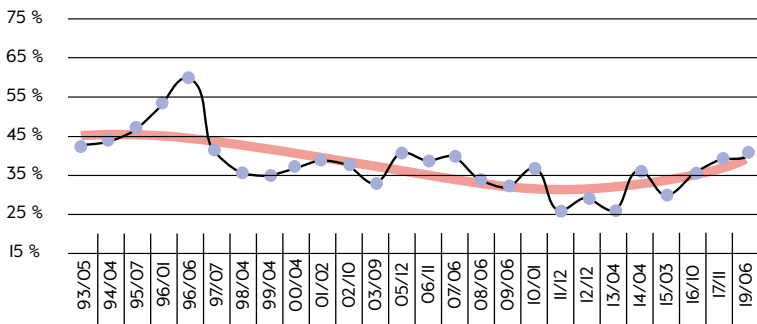
Společenská polarizace je nepříznivá, pokud chceme kultivovat prostředí, kde lidé nad informacemi přemýšlí svobodně a kriticky a dokáží společně dosahovat rozumného konsenzu. V názorových bublinách totiž nemůže dost dobře prospívat menšinový úhel pohledu. Není tam často nikdo, kdo by do jednotného přesvědčení šťoural, poukazoval na slabé stránky argumentů, a tím ostatní nutil pozice přehodnocovat a argumenty tříbit.

Výsledkem jsou pak uskupení, kde spolu všichni souhlasí a vysmívají se společnému nepříteli, jímž opovrhují a s nímž z principu nemluví.

Lidé jsou schopni zmobilizovat svůj kritický aparát nejlépe, jsou-li k tomu patřičně motivováni. Jako například v situacích, kdy mají posoudit něco, s čím nesouhlasí. Tento jev, který je příbuzným známějšího konfirmačního zkreslení, trefně ilustruje následující experiment. Účastníci měli posoudit studii, jejíž závěr ukazoval, že kofein zapříčiňuje rakovinu prsu. Která skupina lidí závěrům nevěřila a byla nejvíce motivována, aby ve výzkumu našla chyby? Ženy, které pijí kávu. Těm totiž nejvíce záleželo na tom, aby výsledky zpochybnily.

„Jste spokojen(a) se způsobem, jakým funguje demokracie v naší zemi?“

Zdroj: STEM, Trendy 1993–2019

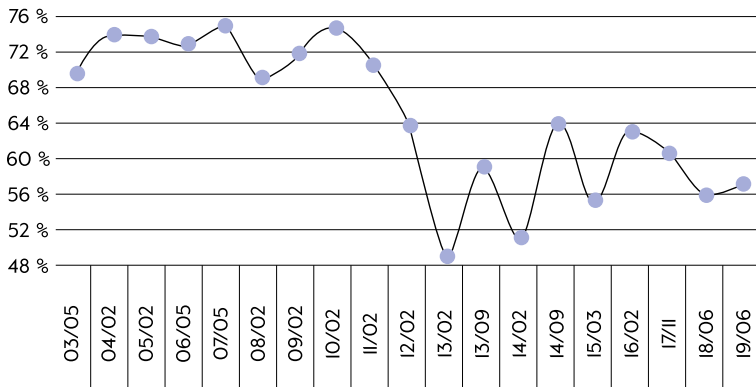
Charakter demokracie se začíná proměňovat. Občané se ve svých postojích přesouvají od umírněného středu k extrémům. Levicové i pravicové spektrum napříč Evropou se polarizuje a nadále se tak prohlubuje rozkol ve společnosti.

Celý proces je umocňován rolí sociálních sítí a inteligentních algoritmů nabízejících personalizovaný obsah, který má jediný úkol, udržet vaši pozornost. Zadáte-li svůj názor do internetového vyhledávače, dostanete doporučení na podobné a často extrémnější názory. V pohodlí vašeho domova nefunguje názorová pluralita, naopak. Vyhledáte-li na YouTube video o vegetariánství, jako další krok vám budou nabídnuty informace o veganství. A stejně tak je to s politickými tématy. Čím více času strávíte s vyhledávacími algoritmy, tím pravděpodobněji skončíte v extrémnějším spektru názorů, než kde jste začali, a králičí norou pomalu padáte dále a dále. Každý sleduje jiné informace a názorová shoda a konsensus ve společnosti se tak nachází stále obtížněji.

Socioložka Zeynep Tufekci, známá především svým výzkumem sociálních dopadů nových technologií, popsala své zkušenosti z americké prezidentské kampaně v roce 2016. Ve chvíli, kdy sledovala velké množství videí Donalda Trumpa, si všimla, že jí YouTube začíná nabízet rasistický obsah, videa o popírání holocaustu a další prapodivný materiál, a to přestože sledovala pouze hlavní proud kampaně. Stejný postup sledovala i u druhé strany politického spektra, od videí Hillary Clintonové a Bernieho Sanderse brzy dostala doporučení sledovat videa o spikleneckých teoriích o existenci tajných vládních agentur a obviněních, že za útoky z 11. září stojí ve skutečnosti vláda Spojených států.

Důvěra v prezidenta v letech 2003 až 2019

Zdroj: STEM, Trendy 2003–2019

Společná řeč

Společenská polarizace, svoboda projevu a myšlení, konstruktivní nesouhlas, (ne)důvěra v politiky a demokracii – to jsou ústřední témata našeho think-tankového oddělení s názvem Společná řeč. Najdete nás nejen v přednáškových sálech, ale i knihkupectvích – třeba v podobě čtenářsky přístupnějšího vydání spisu J. S. Milla – O svobodě myšlení a slova. Vrcholem naší sezóny bývá každoročně organizace odborného symposia.

www.ih2l.org/spolecna-rec
info@ih2l.org

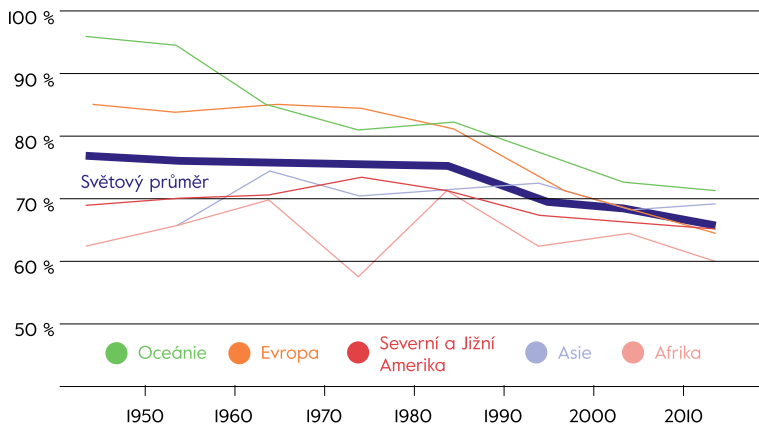
Nezájem o volby

Bývalý prezident USA Thomas Jefferson kdysi pronesl, že „nemáme vládu většiny, ale pouze většiny, která se zúčastnila“. A celosvětově se tato většina spíše zmenšuje. Vysvětlení bude pravděpodobně kombinací mnoha faktorů, nicméně trend je s výkyvy patrný jak celosvětově, tak lokálně. V České republice volební účast u voleb do Poslanecké sněmovny od devadesátých let výrazně klesá. U voleb do Senátu je pak situace ještě žalostnější. V prvním kole volební účast nikdy nepřekročila 50 % oprávněných voličů a v druhém kole se pohybuje okolo 20 %. Tedy i cca 10 % oprávněných voličů někdy stačí na zvolení kandidáta. Senátní volby ukazují, jaký vliv má volební systém na účast ve volbách, kdy druhé kolo pro naprostou většinu lidí není zajímavé a voleb se tak z mnoha důvodů nezúčastní. Nízká volební účast prohlubuje odcizení společnosti od politické reprezentace a může být důvodem i důsledkem nedůvěry v demokracii.

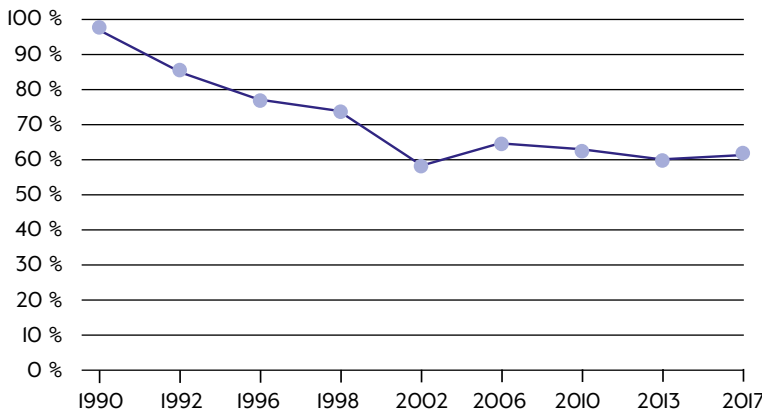
Volební účast ve světě v letech 1945–2015 podle světadílů

Zdroj: Voter Turnout Database

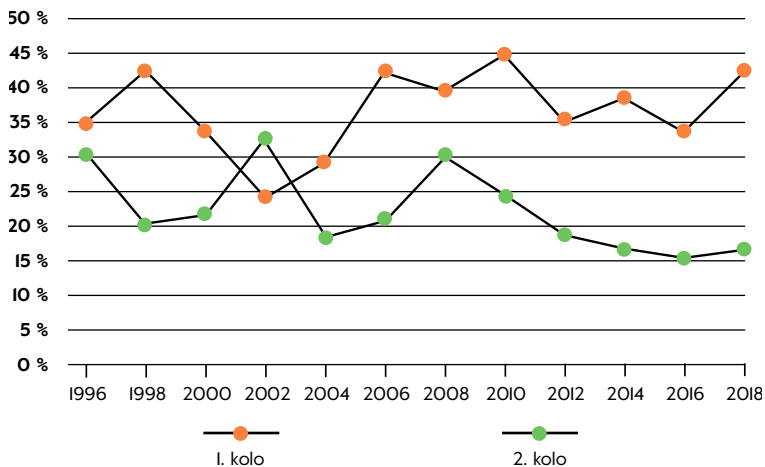
Volební účast v ČR – volby do Poslanecké sněmovny

Zdroj: ČSÚ

Volební účast v ČR – volby do Senátu

Zdroj: ČSÚ

Demokracie v praxi není dokonalá, má své problémy, které se v posledních letech prohlubují. Významný stanfordský politolog Larry Diamond popisuje celosvětovou demokratickou recesi. Mezinárodní organizace Freedom House už třináct let po sobě ukazuje úpadek svobody a demokracie ve světě. Přesto Larry Diamond poukazuje na to, jak důležité je v demokracii neztrácet víru. Jak rovněž řekl Tomáš Garrigue Masaryk: „Má-li naše demokracie své nedostatky, musíme překonávat tyto nedostatky, ale ne překonávat demokracii.”

Jako společnost se musíme dohodnout. A je potřeba diskutovat, jak vůbec shodu nalzáme a jakým způsobem upravit naše nástroje tak, aby tento proces posilovaly, nikoliv oslabovaly.

Musíme se dohodnout

Demokracie, v doslovném překladu vládá lidu. Systém, který dává všem zúčastněným rovné právo na rozhodovacím procesu, ať již přímo, či skrze volené zástupce. Jakým způsobem se ale výběr provádí? Jak vybrat nejlepší způsob skupinového rozhodování?

Jak společně vybírat?

V běžném životě volíme ve skupinách často. Do jaké restaurace půjdeme se svými přáteli? Jaký den v týdnu vybereme na setkání s kolegy z práce nebo na třídní sraz? Půjdete večer s partnerem na romantickou komedii, akční film, nebo na horor?

Pokud budete s přáteli vybírat, jakou restauraci večer navštívíte, je možné, že budete muset každý udělat nějaký kompromis. Ačkoliv budete preferovat svůj oblíbený steakhouse, pokud máte ve skupině vegetariána, nakonec nejspíše upřednostníte jinou volbu. Takovou, při které se všichni najedí a všichni budou do jisté míry spokojeni. Jako jednotlivec jste sice mohli být šťastnější, ale jako celá skupina budete spokojenější.

Definovat úspěch je zásadní pro výběr správného postupu, který k takovému výsledku vede. Pokud se chcete s přáteli všichni společně najíst, vyberete takové jídlo, které jsou ochotni všichni sníst. Pokud se všichni shodnout nemůžete, vyberete takovou možnost, na které se shodne nejvíce lidí. Absolutní shoda ale nemusí být vždy ideální. Až se budete s rodinou dohadovat, kam pojedete na dovolenou, a vaše teta bude chtít jet jako každý rok na Slapy, pokud se budete snažit shodnout, tak se jinam než k Vltavě v životě nepodíváte. Vždy se budete muset obětovat a ačkoliv budete všichni pohromadě, můžete skončit méně šťastní, než kdybyste pro jednu tetu nechali doma a jeli všichni do Chorvatska.

Nedostatek shody může vést k extrémním výsledkům, naopak snaha o absolutní shodu může vést k nejednoznačným rozhodnutím, se kterými nakonec nebude spokojen skoro nikdo.

V rodině a mezi přáteli se umíme domluvit, máme možnosti probrat a vybrat co možná nejlepší alternativu. Ve velké skupině lidí je takový proces složitější. Společná diskuze je nahrazena předvolebními kampaněmi a samotná volba ponechána na volebním systému. Ten ale může zásadně ovlivnit výsledek. Pokud máte k dispozici pouze jeden hlas a musíte vybrat právě jednoho kandidáta, nikdy nemůžete vyjádřit své skutečné preference.

Jak bychom byli překvapeni, kdyby nám do e-mailu přišla pozvánka na třídní sraz s odkazem na stránku, kde bychom museli zvolit den, kdy se má uskutečnit, právě a pouze jeden den. Ačkoliv třeba můžete celý týden, musíte vybrat pouze jednu alternativu. Přirozeně by se na takovém srazu sešlo méně lidí, než pokud by se na stejném odkazu daly vybrat všechny dny, které se vám hodí. Vždy když volíme právě jedním hlasem, dojde k určité ztrátě informací, systém nám nedovolí říci tolik, kolik bychom chtěli.

Jestliže se vašeho třídního srazu může zúčastnit až 30 lidí, volíte termín v jednom týdnu a pravděpodobnost, že máte večer volno, je 50 %, pokud vám bude umožněno vybrat pouze jeden den, sejde se vás na srazu v průměru necelých 17. Pokud naopak budete moci označit všechny možnosti, bude vás v průměru o dva více. Když prodloužíte období na dva týdny, sejde se vás při volbě jedním hlasem už pouze cca šestnáct. Kdybyste volili vhodnějším způsobem, mohlo by vás být skoro dvacet. Při volbě jedním hlasem nevíte, která možnost se ostatním také hodí, a zvyšuje se tak pravděpodobnost, že narazíte na dny, kdy ostatní nemohou. Kvalita vašeho výběru se pak začíná přibližovat volbě losem, protože pokud je 50% šance, že máte večer volno, tak i bez voleb přijde průměrně na sraz 15 lidí.

Moudrost davu

Rozhodování ve skupině ideálně využívá znalostí každého člena skupiny. Odlišnost každého jednotlivce tak může přispět k lepšímu rozhodnutí, než by i nejlepší jednotlivci byli schopni učinit samostatně. Víc hlav víc ví.

O moudrosti davu psal již Aristoteles: „Je možné, že mnozí, když se sejdou, mohou být lepší, ne individuálně, ale kolektivně. Neboť tam, kde je mnoho, může mít každý jednatel určitou část ctnosti a moudrosti, a když se shromáždí, tak se také stává jednou osobností, pokud jde o morální a intelektuální schopnosti.“ Tedy kolektiv může být lepší než každý jednatel zvlášť.

Známý pokus popisuje, jak může kolektivní moudrost fungovat. V roce 1906 na venkovském veletrhu v Plymouthu lidé soutěžili, kdo přesněji uhodne váhu vola. Soutěže se zúčastnilo na osm stovek lidí. Statistik Francis Galton s překvapením zjistil, že skutečná váha zvířete (543 kg) se od střední hodnoty (tedy hodnoty přesně uprostřed jednotlivých tipů) lišila o méně než jedno procento (střední hodnota tipu byla 547 kg). Lidé žasli,

že kolektivně se špatné tipy na obou stranách spektra vyrušily a zůstalo číslo, které bylo téměř přesné.

Obdobný pokus jako v Plymouthu zopakovali výzkumníci z Harvardu. Místo váhy vola odhadovali účastníci počet žvýkaček ve sklenicích, od malé sklenice s padesáti kusy až po obří sklenici se sedmadvaceti tisíci. Kolektivní odhady účastníků byly stejně jako před sto lety velmi přesné. Studie ale poukázala i na jiný fenomén, a to vliv sociální interakce. V případě, že vědci sdělili (smyšlené) odhady jiných lidí, lidé svůj tip upravovali (u dvou třetin vzorku) a celkový výsledek ztrácel přesnost.

Rozhodování ve skupině nemá jen výhody. Skupina je podstatně náchylnější k polarizaci. Tedy inklinuje ke krajním řešením. Ve skupině lidé necítí individuální odpovědnost a jsou tak kolektivně ochotni udělat rozhodnutí, které by jako jednotlivci nikdy neudělali. Jedním z příkladů skupinové polarizace jsou výzkumy na soudních porotách při určení výše odškodnění. Poroty, které inklinují k nízkému odškodnění, mají tendenci po skupinové diskuzi určit odškodnění kolektivně ještě nižší, než chtěli jednotliví porotci. Naopak pokud porotci inklinují k vyššímu odškodnění, po společné diskuzi odškodnění ještě naroste.

Skupina funguje nejlépe, pokud na otázku existuje jednoznačná a správná odpověď. Pak se znalosti jednotlivců mohou spojit a špatné odhady navzájem vyrušit. Když jednoznačná odpověď neexistuje, mohou skupiny dojít ke zcela nečekaným výsledkům. O to důležitější je tak věnovat pozornost tomu, pomocí jaké struktury se rozhodnutí činí. Jakékoliv skupinové rozhodování se musí snažit využít znalosti jednotlivých členů a naopak zamezit nebezpečným negativním vlivům, jako například názorové polarizaci. Jedině tak může být rozhodnutí skupiny lepší než rozhodnutí dobře informovaných jednotlivců.

Být součástí rozhodování

Kolébku demokracie (a společného rozhodování) je starověké Řecko. Ze současného pohledu často idealizovaná společnost, která však položila základy demokratických procesů. Řekové volili často a o všem. Hlasování probíhala přímo na hromadných setkáních, většinou zvedáním ruky, pokud nějaký návrh získal většinu, byl zvolen. Méně známou skutečností je, že političtí představitelé byly v Athénách často vybíráni nikoliv pomocí hlasování, ale náhodně. Předpoklad byl, že zastupitelská demokracie nepotřebuje experty, ale dobré občany.

V dnešní době je takový přístup těžko představitelný a pod slovem volby si většinou představíme právě volby svých politických zástupců, nikoliv aktivní účast na veřejném rozhodování o svém okolí a komunitě, ve které žijeme.

Společné rozhodování nemusí být okleštěno jen na volby několikrát ročně. Příkladem jsou projekty v oblasti participativní demokracie, které se snaží pomocí hlasování co možná nejvíce zapojit širokou veřejnost do diskuzí a rozhodovacích procesů o konkrétních tématech. Takové projekty mají za cíl najít řešení, se kterými se ztotožňuje co největší část společnosti a která berou v úvahu odlišné pohledy širokého spektra názorů. V České republice se jedná například o projekty participativního rozpočtování. Městské samosprávy určí část rozpočtu, o které rozhodují občané. Ti sami navrhnou, jaké projekty by se měly realizovat, a posléze i rozhodují, které se skutečně realizují.

Participace 21

Zapojením občanů do rozhodování se zabývá organizace Participace 21, která pomohla realizovat už stovky projektů, a to nejen ve městech, ale i ve školách. Výjimečný počin Participace 21 se podařil v Kutné Hoře, kde žáci všech osmi škol společně vymýšleli úpravy ve městě. Nakonec sami odhlasovali projekty rozšíření zeleně na sídlišti Šípšů a úpravu Loreckého rybníka.

www.participace21.cz

participace@ih21.org

Špatný systém, špatný výsledek

Že diskuze nad volebními systémy není jen akademická, ale že mohou mít vážné dopady na naši společnost, ukazuje řada historických i současných událostí. Způsob, jak volíme, má zásadní dopad na to, pro co se rozhodneme. A někdy to nejsou úplně šťastná rozhodnutí.

Zvol zloducha

Edwin Edwards je americký demokratický politik, který byl zástupcem v americkém kongresu za Louisianu v letech 1965–1972 a následně guvernér Louisiany na čtyři funkční období (1972–1980, 1984–1988 a 1992–1996). Edwards byl zajímavou postavou, dobře oblíbený, charismatický, pohotový a rychle si získal oblibu veřejnosti. Za svou kariéru byl však spojován s řadou korupčních skandálů, hazardem a pochybnou morálkou.

V aféře známé jako Koreagate vyšlo najevo, že Edwardsova manželka přijala od korejského obchodníka Tongsun Parka 10 000 dolarů v obálce. Pan Park loboval za prodej korejské rýže do Spojených států. Edwards přiznal, že Park věnoval jeho ženě finanční obnos, ale trval na tom, že to byl dar z přátelství a nebylo na tom nic špatného. Situaci komentoval tak, že je od americké vlády extrémně moralistické zakazovat americkým obchodníkům přijímat dary od zahraničních úředníků v rámci obchodních jednání. V roce 2001 byl Edwards usvědčen z vydírání a odsouzen k deseti letům vězení.

Po prohře v roce 1987 všichni přemlouvali Edwardse, že nemá smysl, aby se dalších voleb účastnil, že se svou pošramocenou reputací nemá absolutně žádnou šanci uspět.

V novinách The Shreveport Journal se dokonce objevil komentář, že jediný způsob, jak by mohl Edwards vyhrát, je, kdyby proti němu kandidoval Adolf Hitler. Téměř prorocká slova.

V Louisianě se volilo dvoukolovým systémem. Jestliže žádný z kandidátů nezískal v prvním kole nadpoloviční většinu hlasů, postoupili dva kandidáti s nejvyšším počtem hlasů do druhého kola (obdobně jako při volbách do českého Senátu). Do druhého kola postoupil tou dobou již velmi kontroverzní Edwin Edwards. Druhým postupujícím kandidátem byl David Duke, bývalý nejvyšší představitel Ku-klux-klanu (militantní organizace prosazující nadvládu bílých a rasovou segregaci).

Přestože byl Edwards pro většinu obyvatel naprosto nepřijatelný, zhrození nad možným zvolením otevřeného rasisty převládalo. Dokonce i tehdejší prezident spojených států George H. W. Bush vyzval ke zvolení kontroverzního demokrata místo člena vlastní strany. Lidé po celé zemi spontánně oblepili svá auta nápisem „Vol podvodníka, je to důležité“. Lidé tak v druhém kole museli volit mezi dvěma nepřijatelnými extrémami a vybírali to „menší zlo“. Edwards si toho byl vědom, při jednom z rozhovorů uvedl, že jedině, co musí udělat, aby zvítězil ve volbách, je zůstat naživu. A měl pravdu. Volby vyhrál v poměru 61 % ku 39 %.

Prezident Jospin

V roce 2002 se ve Francii volil prezident, znovu dvoukolovým systémem. Každý očekával střet obhajujícího Jacquese Chiraca s kandidátem socialistické strany Lionelem Jospinem, který měl první kolo voleb vyhrát. Předvolební průzkumy naznačovaly, že jiná varianta není reálná, vše ale dopadlo jinak. Z prvního místa postoupil Jacques Chirac se skoro 20 % hlasů, na druhém místě ale skončil kandidát Národní fronty Jean-Marie Le Pen, který obdržel 16,86 % hlasů, a Lionel Jospin skončil až třetí, s 16,18 %. Výsledek otevřel debatu o roli předvolebních

průzkumů. Skutečně si francouzská společnost chtěla vybírat mezi Chiracem a Le Penem, nebo řada voličů očekávala Lionela Jospina automaticky v druhém kole, a tak možná hlas hodili někomu jinému, nebo třeba k volbám vůbec nešli? Ačkoliv se Le Penova Národní fronta popisovala jako konzervativní strana hlavního proudu, byla spíše vnímána jako extrémně pravicová a nacionalistická. Chirac tak druhé kolo vyhrál v poměru 82 ku 18. Nejvyšší vítězství v dějinách francouzských prezidentských voleb.

Volby ukázaly možné slabiny dvoukolového systému, kdy kandidáti se skutečně nejvyšší podporou nemusí do druhého kola vůbec postoupit, například kvůli tříštění hlasů středových voličů mezi mnoho kandidátů. Tento efekt se výrazně projevil i v peruánských volbách v roce 2021, kde se do boje o prezidentské křeslo vydalo hned 18 politiků. Podpora středových voličů se rozměnila a do druhého kola postoupila kontroverzní populistka Keiko Fujimori a krajně levicový Pedro Castillo z uskupení Perú Libre. Ten nakonec v polarizující volbě zvítězil se ziskem 50,13 % hlasů.

USA jako kolébka demokracie

Volba amerického prezidenta, patrně nejmocnějšího muže světa, je provázena řadou volebních paradoxů. Prezident není volen přímo, ale kolegiem volitelů, které tvoří volitelé (zástupci) jednotlivých států. Občané volí tento sbor volitelů, a to zpravidla většinovým systémem. Každý občan má jeden hlas a kandidát s největším počtem hlasů vyhrává. Pokud volitelé na federální úrovni nepřidělí jednomu z kandidátů nadpoloviční počet hlasů, o prezidentovi následně rozhoduje Kongres.

Volby v roce 1824 vyhrál Andrew Jackson, který získal 41 % hlasů, zatímco druhý John Quincy Adams obdržel pouze 31 %, třetí William Harris Crawford 13 % a čtvrtý Henry Clay II %. Prezident nebyl zvolen. V následné volbě Kongresem, kde se vybí-

ralo pouze z prvních třech kandidátů, Henry Clay překvapivě podpořil Adamse a ten se stal prezidentem. Adams krátce na to jmenoval Henryho Claye ministrem zahraničních věcí. Prezident byl zvolen proti preferencím národa a s pachutí zákulisní korupční dohody. Kdyby byla na voličích volba mezi Adamsem a Jacksonem, je velmi pravděpodobné, že by byl výsledek odlišný. V roce 1828 již Adams proti Jacksonovi neuspěl.

Díky kolegiu volitelů je situace, kdy vyhraje kandidát, který od lidí neobdržel většinu hlasů, poměrně častá. V roce 2016 byl ve volbách zvolen Donald J. Trump, který obdržel cca 63 milionů hlasů. Hillary Clinton, která skončila druhá, dostala téměř 66 milionů hlasů.

Ačkoliv je to paradoxní, další kandidáti mohou v jednohlasových volebních systémech zásadně ovlivnit vítěze, aniž mají sami šanci na vítězství. Stačí, aby se podpora rozdělila, a kandidát, který nemá širokou podporu společnosti, má najednou nejvíce hlasů.

V roce 2000 se tento efekt znovu projevil. Ve volbách proti sobě stáli Al Gore a George W. Bush. Jazýček na vahách ale sehrál Ralph Nader, který získal necelá 3 % hlasů. Kdyby Nader nekandidoval, je velmi pravděpodobné, že by zvítězil Al Gore. Díky přepočtu hlasů na jednotlivé volitele však vyhrál George W. Bush, přestože obdržel od lidí méně hlasů (47,87 %) než Al Gore (48,83 %). Lidé volili jedním hlasem, více preferencí vyjádřit nemohli, a tak díky nastavenému systému zvolili pravděpodobně jiného kandidáta, než kterého skutečně preferovali.

Na volebním systému záleží.

Z pestré historie

Volební systémy prochází stejně jako celá společnost vývojem a ne všechny metody, které se v minulosti používaly, bychom dnes považovali za vhodné. Jako relativně jednoduchý koncept ze starověké Sparty, kde volba členů rady starších probíhala řevem. Byl zvolen ten kandidát, u kterého členové rady křičeli nejhlasitěji. Hlas lidu byl tak opravdu slyšet. Nebo již zmíněné Řecko, kde byla volba často ponechána losu.

Historie však ukazuje i příklady extrémně komplikovaných volebních systémů.

Benátský stát měl problém s vlivem mocných rodů při volbě benátského dóžete (hlava státu). K tomu, aby jednotlivé rody volbu skutečně nemohly ovlivnit, byl vyvinut komplexní systém složený z neuvěřitelných deseti kol hlasování a losování.

V prvním kole volby benátského dóžete bylo ze všech členů velké rady vybráno losem 30 zástupců, další los jejich počet zúžil na 9. Vybraných 9 zvolilo 40 zástupců. Poté se znovu losovalo 12 jedinců. Ti vybrali 25 dalších. Z nich los vybral 9 zástupců, kteří zvolili 45 zástupců. Z těchto 45 členů bylo losem vybráno 11. Těchto 11 konečně zvolilo 41 volitelů, kteří nakonec zvolili benátského dóžete.

Ačkoliv se z dnešního pohledu může zdát taková volba poněkud směšná, z matematických modelů, které systém analyzovaly, vyplývá, že opakované zmenšování počtu volitelů losem a jejich následné navyšování pomocí voleb, má zajímavé matematické dopady, jež dávají šanci méně zastoupeným stranám a současně upřednostňují populární kandidáty. V Benátkách byl takový systém zaveden v roce 1268 a vydržel až do

roku 1797. Přes 500 let extrémně složitého systému a současně 500 let stabilní Benátské republiky.

Další zdánlivě bizarní volební postup byl zaveden rovněž ve 13. století při volbě papeže. V roce 1274 nastolil Řehoř X. volbu papeže v uzavřeném prostoru a s minimálním pohodlím. Toto opatření mělo zabránit přílišnému prodlužování volebního procesu, který se v minulých stoletích často odehrával týdny či celé měsíce (kolem roku 1270 volba trvala celých 31 měsíců). Kardinálové však nebyli motivováni pouze uzavřeným prostorem, který nesměli opustit, ale v případě, že volba trvala příliš dlouho, začínal být snižován přísun jídla a po pěti dnech už se podával jen chléb.

Jak benátská volba, tak volba papeže mají něco společného, systém byl upraven proto, aby řešil problémy, kterým společenství čelilo. V Benátkách to byla korupce a propletené zájmy jednotlivých rodin. V církvi naopak nemožnost se dohodnout a prodlužování období bezvládní. Moje motivace se dohodnout bude jistě větší, pokud mě v opačném případě čeká pobyt v kobce o chlebu a vodě. A jak zkorumpovat volby, když vlastně nevím, kdo bude nakonec volit?

Koho volíme

Řetěz je pouze tak silný, jak je silný jeho nejslabší článek. Volební systém naproti tomu může být pouze tak silný, jako je nejlepší možná z alternativ. Tedy pokud jsou všechny alternativy slabé, volební systém nehraje příliš velkou roli.

Bez kvalitních kandidátů je volební systém bezradný, ale správně zvolený systém může pomoci skutečně kvalitní kandidáty utvářet.

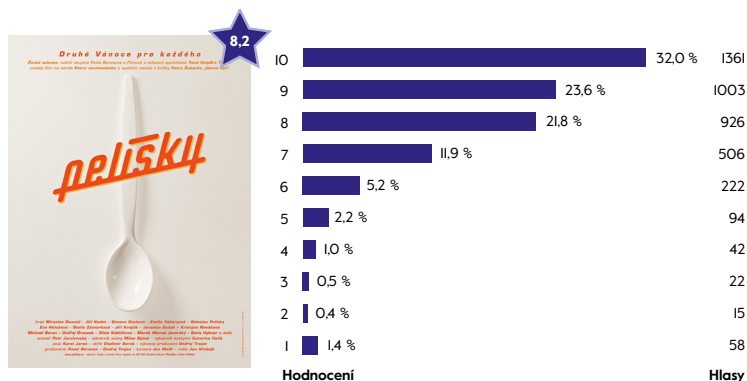
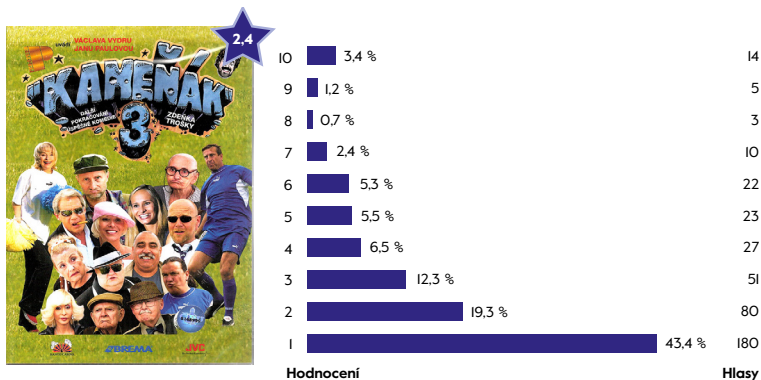
I při stejných preferencích ve skupině je možné, že každý volební systém vybere jiného vítěze. Pokud jsou preference jednoznačné a existuje populární kandidát, kterého většina podporuje, je pravděpodobné, že vyhraje bez ohledu na to, jakým systémem budeme volit. Často ale situace není tak jednoznačná a vybrat nejhodnějšího kandidáta není jednoduché. Na volebním systému záleží tím více, čím je volba nejednoznačnější.

Pokud ale máme na výběr mezi řadou možností, z nichž některé jsou kontroverzní nebo je jejich podpora nejednoznačná, volební systém rozhodne, jaký typ kandidáta se stane vítězem. Příkladem může být výběr filmu na večer. Pelíšky jsou dle mezinárodní filmové databáze jednoznačně populárním filmem. Naproti tomu je například Kameňák 3 nepopulární film. Většina rozumných volebních systémů tak vždy upřednostní Pelíšky před Kameňákem a jinými třeba průměrnými filmy.

Dalším příkladem by mohl být film Román pro ženy. Moc lidí by ho asi neoznačilo za svůj nejoblíbenější film, na druhou stranu to ale není ani film, který by byl pro většinu naprosto příšerný. Jeho oblíbenost se pohybuje někde ve středu.

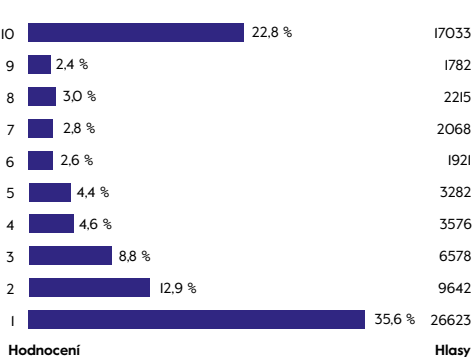
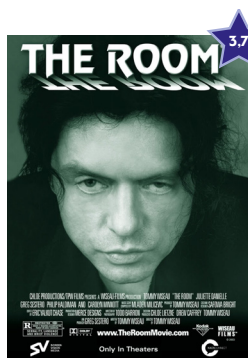
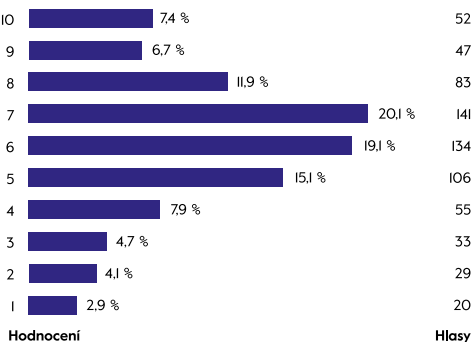
Naproti tomu postavme film Pokoj (The Room). V Česku poměrně neznámé dílo, v zahraničí má ale kultovní status a získalo si velkou oblibu vybraného publika. Film je populární především tím, jak je ve všech ohledech nepovedený. Dílo, které je tak špatné, až je snad i dobré. Pro většinu lidí naprosto nekoukatelné, ale pro určitou skupinu velmi populární. Film rozděluje lidi na dva tábory. Ty, kdo ho milují, a ty, kdo ho nesnáší. Je to polarizující film.

Hodnocení filmů Pelíšky a Kameňák 3 uživateli imdb.com

Když proti sobě postavíme Román pro Ženy a Pokoj, nebude už výběr tak jednoznačný. Pokud bychom měli na výběr řadu průměrných filmů a Pokoj, pak volba jedním hlasem často vybere právě kontroverzní Pokoj.

Hodnocení filmů Román pro ženy a Pokoj (The Room) uživatelé imdb.com

Je lepší upřednostnit film, který velmi potěší poměrně úzkou skupinu lidí, nebo film, který sice tolik lidí nenadchne, ale alespoň ho všichni dokoukají? Od filmu můžeme odejít, pustit si svůj vlastní, navštívit jiné kino. S rozhodnutím, které učiníme jako společnost, ale musíme žít všichni.

Jak volíme

Pro různé účely volíme různými způsoby. Nikoho nepřekvapí, že v krasobruslení mají rozhodčí k dispozici jiný nástroj než lidé vybírající své zástupce. I v krasobruslení by sudí mohli vybírat pouze toho nejlepšího, ale ztratily by se jemné rozdíly, kdy jeden závodník například vyniká v obtížnosti svého představení, ale jeho provedení není precizní a naopak. Volba je tak záměrně výrazně komplikovanější. V reálném světě by bylo ale pouze těžko představitelné, že by voliči museli hodnotit každého politika v celé řadě kategorií. Souhlasím s politikem ideologicky, má potřebné zkušenosti, je to dobrý manažer, má dobrou pověst? Brzy by se hodnocení stalo naprosto zmatečným. A jak určit váhu jednotlivých kategorií? Přílišná komplexnost není vždy k užítku.

Volební systém

Co je to tedy volební systém? Může se to jevit jako složitější otázka, než ve skutečnosti je. Volební systém je způsob, jak vybrat vítěze při jakékoliv volbě. A vítěze vybíráme tím, že zkoumáme tři základní prvky:

- Jak se mohou hlasující vyjádřit?
- Jak jsou tato data zpracována?
- Kolik je vítězů a jaký proces je použit k jejich výběru?

Tyto tři základní informace určují druh volební metody. Změňte jednu z nich a máte úplně jinou volební metodu a dost možná i úplně jiného vítěze.

Dělení volebních systémů je celá řada, obecně lze způsob volby rozdělit na ty, kde můžeme určit pořadí možností a na ty kde nikoliv.

Kde pořadí NEurčujeme

Tam, kde pořadí neurčujeme, máme binární rozdělení, kandidáta buď podpoříme, nebo nikoliv. Systém nám stanoví, kolik hlasů můžeme udělit, od jednoho po tolik, kolik jen chceme. Čím méně hlasů udělujeme, tím silněji vyjadřujeme naši preferenci k menšímu množství možností. Dáváme najevo, co opravdu chceme. Čím více hlasů udělujeme, tím více říkáme, co jsme ještě ochotni zkousnout jako přijatelnou variantu, jaký kompromis je pro nás ještě přípustný. Tím více se ovšem ztrácí naše silné preference toho, co opravdu chceme.

Asi nejjednodušší hlasovací systém se nás tak ptá, kterou z daných možností si přejeme, vybereme jednu možnost. Je to intuitivní, pokud vybíráte restauraci na večer, hlasujete o tom, která písnička je nejlepší, jakou barvu dresu má mít váš fotbalový tým. Cokoliv, kde nakonec vyberete právě jednu možnost. Proč byste říkali více, jedním hlasem přece přesně řeknete, co chcete. A přesto vám téměř každý, kdo se volebními systémy zabývá, řekne, že se jedná o opravdu hrozný způsob, jak cokoliv společně vybrat. Zkuste vymyslet hlasovací systém, kde by z vašich preferencí zbylo méně než při použití jednoho hlasu. Jedině snad pokud byste do urny hodili prázdnou obálku.

Celý váš názor se smrskává k vyjádření preferencí k jedné volbě. Ale co volby ostatní? Červený dres chci, zelený mi ale nevadí, jen prosím nevolte tyrkysový. Než dojde k volbě, oběhnete tak všechny své spoluhráče a zeptáte se jich, pro co budou volit. Protože pokud červenou nikdo nechce, zvolíte přece raději zelenou, jen aby nevyhrála tyrkysová. Systém vás nutí chovat se strategicky, neupřímně a odhadovat, jak se asi zachovají ostatní.

Na opačné straně pak stojí schvalovací metoda, ve které se můžete vyjádřit ke každé možnosti. Pokud tak volíte, který den v týdnu se uskuteční váš večírek, je metoda ideální. Je vám

jedno, který z dnů, kdy máte volno, se večírek uskuteční. Vyberete ty možnosti, které vám vyhovují, a ty možnosti, kdy nemůžete, necháte být. Schvalovací metoda umožní skupině vybrat nejméně kontroverzní možnost, už vám ale neumožňuje rozlišit vaše oblíbené možnosti od těch, které jsou pro vás jen přijatelné.

Mezi těmito dvěma extrémy existuje celá řada volebních mechanismů (například dvoukolová metoda, která je v ČR uplatňována při volbě senátorů a prezidenta republiky).

Kde pořadí určujeme

Naproti tomu stojí mechanismy umožňující mezi jednotlivými možnostmi odlišit, kterou si přejeme nejvíce, kterou o něco méně a kterou nejméně. At' už se jedná o řazení jednotlivých kandidátů od nejlepšího po nejhoršího nebo obdobu známkování na různých stupnicích jako ve škole. Určování pořadí umožňuje při volbě přesněji ukázat, co chceme, jak se nám která možnost líbí. Která je přijatelná a kterou opravdu chceme. Na druhou stranu mají ale i takové systémy zásadní nedostatky.

Předpokládají, že má člověk dobrý přehled o jednotlivých možnostech. Pokud byste například měli vybrat nejlepší z českých filmů roku 2019, je pravděpodobné, že jste všechny filmy ani neviděli. A jak ohodnotit něco, na co nemáte názor? V politice nastane podobný problém, těžko znáte volební programy všech politických stran nebo jednotlivých kandidátů. Například v roce 2017 kandidovalo do voleb 31 stran a uskupení. I u prezidentské volby v roce 2018 by asi většina populace měla problém porovnat mezi sebou Jiřího Hynka, Petra Hanniga a Vratislava Kulhánka.

Dalším problémem je pak možnost manipulace. Kvůli velkému množství kandidátů nemusí být nejlepší strategií seřadit je podle skutečných preferencí. Tak například kandidáti, kteří se

u ostatních těší velké podpoře, můžeme strategicky umisťovat hůře, a tak zvyšovat šance svých favoritů na co nejlepší výsledek. Proč umisťovat jako posledního někoho, kdo stejně nemá šanci na úspěch, a proč hodnotit průměrnou známkou někoho, kdo má od jiných velkou podporu. Pokud ho ohodnotím špatně, může přece vyhrát můj kandidát

Přehled volebních systémů – bez určení pořadí

Volba jedním hlasem – Systém prvního v cíli

Volič má k dispozici jeden hlas a vybere jednoho kandidáta. Vítězem se stává kandidát s největším počtem hlasů. Metoda prvního v cíli je velmi častá k určení jednoho vítěze. Celosvětově ji používá asi třetina zemí (např. Spojené království, Spojené státy, Indie a Kanada). Velkou nevýhodou je možnost vysokého počtu propadlých hlasů. V případě, že kandiduje 5 kandidátů, může stačit k vítězství jen něco málo přes 20 % hlasů. Téměř 80 % hlasů propadne a navíc díky tříštění hlasů nemusí často být vybrán nejlepší kandidát.

Dvoukolová volba

Volič má k dispozici jeden hlas a vybere jednoho kandidáta. V I. kole se vítězem může stát kandidát, který obdrží předem danou většinu potřebnou ke zvolení, obvykle 50 %. Jestliže nikdo takový podíl hlasů nezíská, koná se druhé kolo, kam postoupí předem stanovený počet nejúspěšnějších kandidátů z kola prvního, nejčastěji dva. Vítězem se stává kandidát, který získá více hlasů. Systém hojně užívaný po celém světě, například při volbě prezidenta ve Francii, Rakousku, Polsku atd. V Česku se používá při volbách do Senátu a od roku 2013 i při volbě prezidenta republiky.

Schvalovací hlasování

Volič má stejně hlasů, jako je počet kandidátů. Volič může dát svůj hlas jednomu nebo více kandidátům, a tím je „schválí“. Každý z těchto hlasů má stejnou váhu. Vítězem je kandidát s největším počtem hlasů. Při volbách do komor parlamentu se příliš nepoužívá. Schvalovací hlasování se častěji využívá na úrovni voleb v rámci různých politických a zájmových organizací.

Přehled volebních systémů – s určením pořadí

Bordovo hlasování

Bordovo hlasování navrhl matematik Jean-Charles de Borda v roce 1770. Voliči seřadí kandidáty od nejlepšího po nejhoršího a přidělí jim tak body. Celkově vítězí kandidát s nejvyšším počtem bodů. Body se mohou přidělovat v rovnoměrné číselné řadě, např. 5; 4; 3; 2; 1; ale i v číselné řadě, kdy mezi jednotlivými body nejsou stejné rozestupy, např. 10; 7; 5; 4; 3; 2; 1. V rámci volebního rozhodování ale toto hlasování není příliš využíváno – používá se pouze pro volby do dolní komory na Nauru.

Alternativní hlasování

Alternativní hlasování (též systém okamžitého rozhodujícího utkání či preferenční hlasování) je volební systém umožňující mnohonásobnou volbu jedním hlasem. Používá se v Austrálii (je také znám jako australský systém) a při volbě prezidenta Irska. Každý volič může podle svých preferencí očíslovat jakéhokoli kandidáta. V prvním sčítání se zjišťuje, zda některý z kandidátů obdržel nad 50 % prvních hlasů. Pokud ano, je zvolen. Pokud ne, vyřazuje se nejslabší kandidát a jeho hlasy se dělí podle 2. preferencí. Pokud získá některý kandidát většinu, je zvolen. Pokud nikdo většinu nezíská, pokračuje se dál, dokud není zvolen kandidát s většinou hlasů.

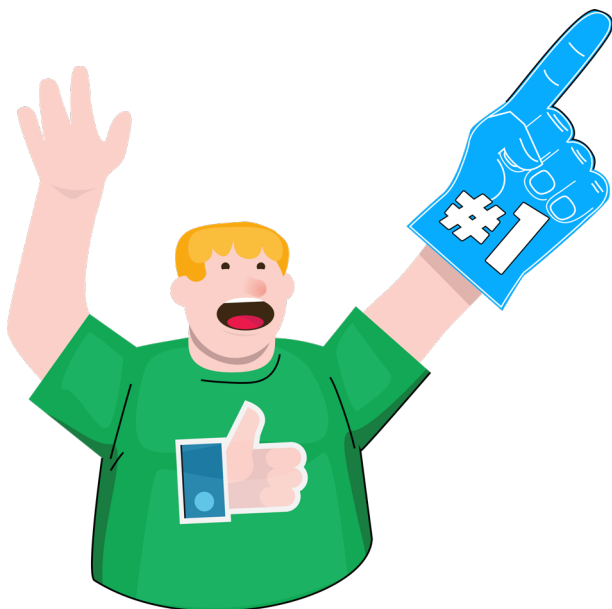
Hodnocení na škále

Každý může kandidáty ohodnotit na předem dané škále, například ano; ne; nevím nebo na bodové škále, např. od jedné do deseti. Znamky jsou sečteny a vyhrává kandidát s nejvyšším bodovým ziskem.

Condorcetova metoda

Condorcetova metoda vybírá kandidáta, který by vyhrál proti libovolnému z protikandidátů, pokud by se utkali v hlasování pouze oni dva. Konkrétních metod splňujících toto Condorcetovo kritérium je více, jde tedy spíše o skupinu Condorcetových metod, které jsou pojmenovány po francouzském matematikovi z 18. století Nicolasi Condorcetovi. Condorcetův vítěz však nemusí existovat. Může se teoreticky stát, že preference voličů jsou cyklické – například při volbě tří kandidátů by mohla nastat situace, kdy kámen poráží nůžky, nůžky poráží papír a papír zase kámen. Pokud tato situace nastane, záleží na konkrétní zvolené metodě, jak určí vítěze.

Jeden Hlas

Je nevypovídající

Říci méně téměř nelze. Názor máte na většinu možností, a přesto se můžete vyjádřit pouze k jedné.

Nutí zradit

Podpořit kandidáta, kterého si přejete, a riskovat, že vyhraje ten, kterého nechcete, nebo raději zradit a zvolit toho, který má největší šanci nechtěného porazit? Jak dobrý je volební systém, který vás trestá za to, že volíte to, co chcete?

Dělí hlasy

Dvě podobné možnosti prohrají proti jedné odlišné jen proto, že si mezi sebou rozdělí podporu. Stačí i malý překryv, několik hlasů a výsledek je odlišný. Nedává smysl, aby možnost, která nevyhrává, rozhodovala o tom, kdo vyhraje.

Volí extrémny

Středoví kandidáti jsou vytěsněni a často vidíme soubor dvou odlišných politických spekter. Nikdo nezůstane uprostřed. Levice, či pravice? Odchýlit se od středového voliče se vyplatí a když se volí jedním hlasem, uprostřed pro silného kandidáta nezbyde místo, přestože by si to většina přála.

Nechce, aby hráli další

Vytváří překážky pro vstup dalších kandidátů. Kandidáta, který má nízkou podporu, přece nemá smysl volit. Dostatečná podpora vytváří větší podporu, vstoupit do politické soutěže je tak extrémně náročné. Noví kandidáti dostávají menší podporu, než jim náleží.

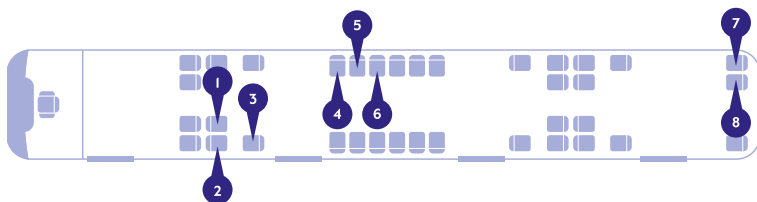
Na internetu

Na internetovém serveru lidovky.cz se objevila zásadní anketa kopírující stejný trend průzkumu veřejného mínění ve světě. Která sedačka v metru je nejlepší? Osamělá z trojice? Jedna ze sedaček naproti? Nebo snad některá ze sedaček v řadě? Ačkoliv bylo k dispozici 8 možností, návštěvníci stránek mohli udělit pouze jeden hlas. Ke konci roku 2019 suverénně vyhrávala osamělá sedačka v trojici, populární kandidát, kterého volilo více než 60 % hlasujících. Přesto jsme se z ankety mohli dozvědět mnohem detailnější informace o oblíbenosti všech typů sedaček.

Při pouhém odhalení nejsilnější preference se můžeme těžko dozvědět více.

Anketa oblíbenosti sedaček v pražském metru

Zdroj: lidovky.cz

1: krajní sedačka v trojici

2: vedlejší sedačka v trojici blíž u okna

3: osamělá sedačka v trojici

4: sedačka v řadě nejbliž u dveří

5: druhá sedačka v řadě

6: třetí sedačka v řadě, nejbliž u středního sloupku

7: sedačka na konci vagonu blíž u okna

8: sedačka na konci vagonu v uličce

Internetové hlasování děláme často špatně. Často máme řadu možností, které jsou si podobné, a uměle nutit hlasující vybrat právě jednu možnost, nedává žádný smysl. Výsledky jsou tak často bezvýznamné a nicneříkající. Ale stačí dát lidem šanci vybrat více možností nebo možnosti ohodnotit a mohli bychom tak získat i výsledky, které mnohem lépe vystihují, co hlasující/voliči opravdu chtějí.

Na serveru idnes.cz jsme mohli při volbě nejkrásnější nevěsty roku 2019 vybrat tolik variant, kolik nevěst se nám líbilo, a při volbě nejlepší počítačové hry jsme mohli hlasovat až pro 3 možnosti. I internetové ankety lze dělat lépe.

Co je to většina?

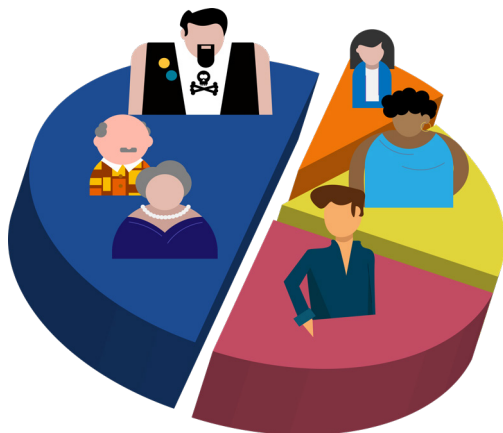
Když někdo vyhraje volby s méně než polovinou hlasů, jaký z toho máme pocit? Spousta lidí by asi označila takového vítěze jako nevhodného. Jako někoho, kdo si vítězství nezasloužil, koho si většina nepřeje. Co je to ale většina? Zdánlivě jednoduchá otázka, ale ve světě volebních systémů se ne vše řídí intuicí a koncept „většiny“ není výjimkou.

U volebních systémů rozlišujeme nejméně tři varianty většiny.

„Nejmenší“ je relativní většina, která tvoří největší díl nějakého celku. Pokud je v cukrárně ve vitríně pět dortů, z nich dva třešňové, jeden malinový, jeden ořechový a jeden čokoládový, největší skupinou jsou třešňové dorty. Je jich více než jakýchkoliv jiných, dohromady ale netvoří absolutní (nadpoloviční) většinu. Absolutní většinu by tvořily ovocné dorty.

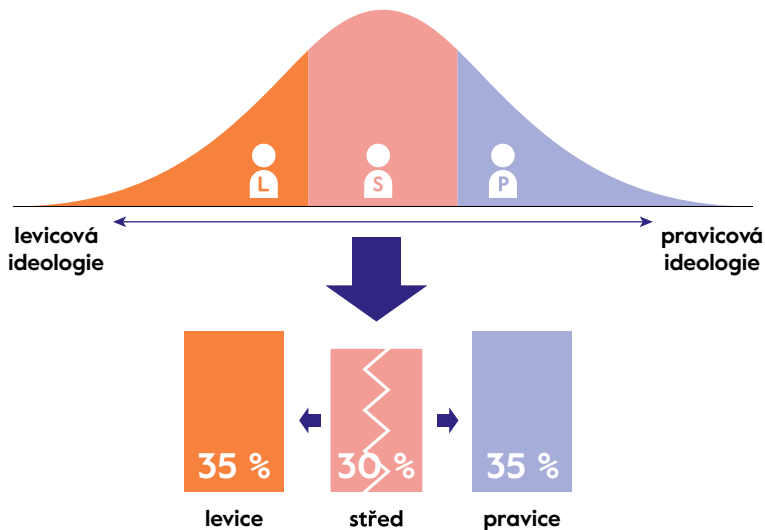
Každý by asi též očekával, že kandidát schopný v souboji jeden proti jednomu porazit jakéhokoliv dalšího (tedy tzv. Condorcetův vítěz) by se měl stát vítězem volby. Ano, kandidát, který by měl absolutní většinu, zároveň splní i toto kritérium, tedy

porazí všechny ostatní možnosti. Naopak to ale platit nemusí. Condorcetův vítěz nemusí zároveň získat absolutní většinu, a navíc nemusí vůbec existovat. Stačí si představit hru Kámen, nůžky, papír. Který předmět je nejlepší?

Při jakékoliv volbě je „většina“ zvláštní pojem. Absolutní většina nebo Condorcetův vítěz znějí pro definici většiny intuitivně správně, ale ne vždy takoví vítězové existují. Relativní většina pak zanechává pachut' nesprávného vítěze. V České republice ale používáme pro volby prezidenta a senátorů dvoukolový volební systém a ten přece většinu zaručuje, nebo snad ne?

Zmiňovaný dvoukolový systém je obdoba volby jedním hlasem, dva nejlepší kandidáti z prvního kola postupují do druhého kola. Háček je ale právě ve výběru v prvním kole, kdy volba jedním hlasem může vyřadit kvalitní kandidáty. Zdá se zvláštní, že dobrý kandidát není v prvním kole ani první, ani druhý? Krajní kandidáti totiž mohou prostředního kandidáta „vytlačit“. Ten by přitom mohl mít v druhém kole jeden na jednoho největší podporu.

Nejčastěji volíme jedním hlasem. Tento druh volby svým způsobem naznačuje, že střední kandidáti mají malou podporu, že o ně společnost nemá zájem. Ale opak může být pravdou. Pokud by se mohli voliči vyjádřit více, pomocí více hlasů, obrázek některých kandidátů by se mohl zásadně změnit. I kandidát, který v prvním kole nezíská dostatečnou podporu, může být schopen porazit všechny ostatní.

Ve dvoukolovém volebním systému tak můžeme mít v druhém kole často dva naprosto rozdílné kandidáty, kteří jsou pro opačné názorové spektrum nepřijatelní. Ačkoliv jeden z nich posléze získá absolutní většinu, je to většina zavádějící. V souboji dvou kandidátů bude absolutní většina nalezena vždy, otázkou však je, mezi jakými možnostmi vlastně volíme.

Většina v praxi

Většinová volba není přirozená. Je přes dva tisíce let stará, používala se ve starověkém Řecku i Číně, a snad i proto se zdá jako nejjednodušší řešení. V kontextu problémů dneška ale pro ni budeme těžko hledat opodstatnění. Lidé mají často pocit, že musí volit mezi dvěma extrémy. Čokoládovou, či vanilkovou zmrzlinu? Doprava, či doleva? Zůstat v EU, nebo odejít?

Rozhodnutí většiny bylo začátkem občanských válek v Severním Irsku, Rwandě, na Balkáně i Ukrajině. Volba mezi dvěma alternativami je nejstarší, primitivní a nepřesný způsob, jak se rozhodovat. Pokud lidem dovolíme vyjádřit se k více možnostem a vybereme variantu s největší průměrnou preferencí, dostaneme přesnější odpověď. Takový systém se pokouší uspokojit co největší část lidí, ne pouhou „většinu“.

Většinové hlasování je z podstaty velmi nepřátelské, nutí lidi přiklonit se k jedné straně. A pokud je hlasovací metoda nepřátelská, stejná je i předvolební debata. A mezi již tak polarizovanou společností se vráží další klíny. Hlasovací metoda by měla podporovat širší společenský dialog a favorizovat řešení nebo kandidáty, kteří uspokojí co nejvíce voličů.

Referendum v Severním Irsku v roce 1973 vypadalo, jako by se volby konaly v Sovětském svazu, 98,9 % voličů hlasovalo pro setrvání jako součást Británie, při účasti 58,7 % voličů. Volba byla ze strany nacionalistů bojkotována a není divu, těžko mohl výsledek dopadnout jinak. Většinové rozhodování bez rozmyslu je nebezpečné a v problémových oblastech ještě více. Situace v Severním Irsku se uklidnila až v polovině devadesátých let.

Černá, nebo bílá

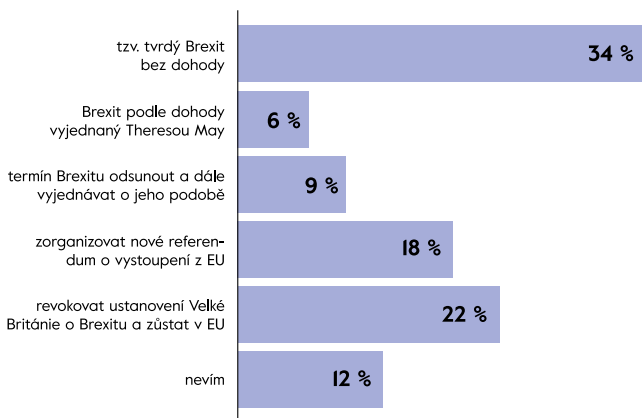
V roce 2016 předložila britská vláda Davida Camerona národu jednoduchou otázku. Zůstat, nebo odejít? Binární dotaz. Ano, či ne. V novodobé historii asi není jiná otázka, která by

dokázala národ i Evropu takto rozdělit. Pro odchod se nakonec vyjádřilo necelých 52 % populace a britská společnost tím určila své směřování na další dekády.

Ačkoliv se zdá, že národ demokraticky rozhodl, bližší pohled na jednotlivé možnosti je složitější. Celý odchod z Evropské unie se ukázal jako podstatně komplikovanější proces, než jaký může pokrýt černobíle položená otázka. Z následných průzkumů k vyjednávání o Brexitu se ukázalo, že žádná z možných alternativ nemá nadpoloviční podporu obyvatelstva ani poslanců britského parlamentu. Binární otázka neumožňovala zjistit preference středových voličů, kteří si možná nepřáli setrvat v Evropské unii v současném nastavení, ale na druhou stranu ani nechtěli odejít za každou cenu, „tvrdým“ Brexitem. Názory se smrštily do dvou extrémů a politická reprezentace těžko hledala potřebný konsensus.

Preference britských voličů k vyjednávání o Brexitu z července až října 2019

„Pokud podmínky Brexitu nebudou vyjednaný do konce října, jaký postup vlády byste preferovali?“ Zdroj: BMG

Politický pat ukázala i snaha britského parlamentu vyřešit situaci v březnu 2019 pomocí série indikativních hlasování. Poslanci nezávazně hlasovali o 8 možných variantách (od tvrdého Brexitu po setrvání v Evropské unii). Žádný z návrhů však nezískal nadpoloviční podporu. Tvrdý Brexit obdržel nejméně hlasů, kdy proti bylo 400 poslanců a pro pouze 160, přičemž nejbližší schválení bylo vypsání nového referenda s 268 hlasy pro a 295 proti.

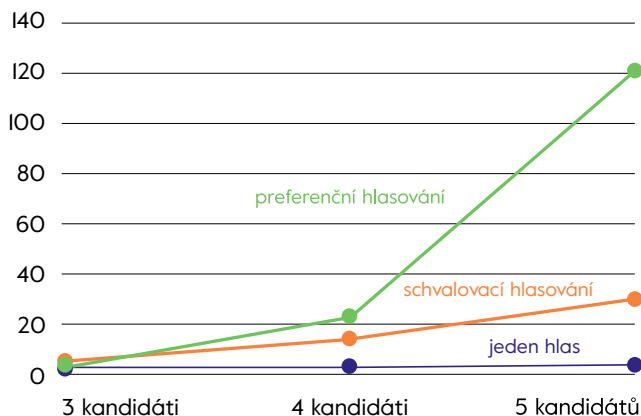
Co si tedy Britové vlastně přáli? Řada výzkumů se zaměřovala právě na porovnávání neporovnatelného. Tvrdý Brexit, nebo setrvání v Evropské unii; schválit dohodu s Evropskou unií, nebo vypsát nové referendum? Takové hlasování nemůže ukázat skutečnou „vůli lidu“, ale ukazuje volbu mezi dvěma nepopulárními variantami. Na paradoxu Brexitu je dobře vidět, jak důležitý je způsob volby. Pokud položíme otázku se třemi možnostmi (tedy tvrdý Brexit, Brexit s dohodou, nebo zůstat v Evropské unii), zůstat v EU nebo odejít za každou cenu budou varianty s největší podporou při volbě jedním hlasem. Varianta Brexitu s dohodou, která u volby jedním hlasem bude mít často nejmenší podporu, je však nejvíce konsensuální variantou. Tedy takovou, kterou podpoří i středoví voliči. Na tom, jakým způsobem se ptáme, jakým způsobem volíme a jak jsou výsledky interpretovány, záleží. Preference populace k Brexitu dokazují, že je velmi důležité, jakým způsobem se rozhodnutí vybírá. Zdali vítězná varianta nechá společnost rozdělenou, nebo se zvolí taková cesta, která bude nejpřijatelnější pro co nejširší část populace.

Některé aspekty volebních systémů

Náročnost volby

Čím více máme o svých preferencích prozradit, tím je složitější vybrat volební systém. Počet jednotlivých variant naší volby se zvyšuje. U každého volebního systému ale komplexita narůstá jinak. Pokud volíme jedním hlasem a máme tři kandidáty, pak máme logicky tři možnosti volby (případně možnost nevolit). Při schvalovacím hlasování (možnost vyjádřit se ke každému z kandidátů ano či ne), počet variant již roste exponenciálně a u preferenčního hlasování ještě rychleji. V případě 10 kandidátů máme při volbě jedním hlasem 10 možností jak volit, u schvalovacího hlasování 1 023 a u preferenčního hlasování 3 628 800 možností. Jak roste počet možností vyjádření našich preferencí, roste i počet možností, ze kterých musíme vybírat. Tím rostou i nároky na samotné voliče.

Počet možných hlasovacích kombinací

Strategické hlasování

Jedním ze základních aspektů voleb je upřímnost. S rostoucím množstvím možností, jak volit, je naléhavější i otázka, jak volit, aby to pro nás bylo nejvýhodnější. Pokud se v práci rozhodujeme, jakou společenskou aktivitu zvolíme pro náš večírek, a já budu preferovat motokáry, nebude mi vadit jít na bowling, ale v žádném případě nebudu chtít večer strávit na kurzu vaření, bude záležet na volebním systému a na preferencích ostatních, abych co nejvíce zvýšil šance úspěchu večeru za volan-tem. Pokud budu volit jedním hlasem, může být mou nejlepší volbou hlasovat pro motokáry ale také bowling. Pokud budu volit schvalovací metodou, mohu znovu schválit buď pouze motokáry, nebo motokáry i bowling. V ideálním světě každý volí dle svých skutečných preferencí, které zná jen on sám. Někteří voliči však uvažují strategicky, tak aby výsledek dopadl právě podle jejich představ. Ideální volební systém je upřímný a motivuje každého hlasovat podle jeho skutečných preferencí. Jen tak může jakýkoliv systém vybrat tu možnost, která maximalizuje užitek skupiny, nikoliv jednotlivců.

Absurdity volebních systémů

Volební systémy se dají porovnávat z mnoha aspektů. Zdali jsou náchylné k jednotlivým paradoxům, kolik informací vyžadují od voliče, srozumitelnost výběru vítěze, jak náročné jsou volby samotné, jak moc motivují volit lidi upřímně podle skutečných preferencí, jak často vyberou právě jednoho vítěze. Každý volební systém má svá silná i slabá místa. Situace, v nichž je jeho využití vhodné a vybírá nejvhodnější výsledek, a pak situace, ve kterých si nevede tak dobře. Často právě systém rozhoduje o výsledku. A může dospět k absurdním, překvapivým výsledkům, nebo nutit voliče chovat se zdánlivě nelogicky. Ideální volební systém neexistuje a o to důležitější je znát slabá místa jednotlivých systémů.

Všechny porazí, a přesto nevyhraje

*Každý by očekával, že pokud existuje kandidát, který by v párovém porovnání porazil jakéhokoliv dalšího, volební systém takového kandidáta objeví a vybere. Některé volební systémy v tom však poměrně často selhávají. Stačí si mezi kandidáty představit kontroverzní možnost (jako je například film *The Room*). Ačkoliv tato možnost ostatní kandidáty při souboji jeden na jednoho nikdy neporazí, ve větší skupině se často může stát vítězem.*

Absolutní většina ho chce, a přesto nevyhraje

Kandidát nemusí být zvolen, přestože je první volbou nadpoloviční většiny lidí. U voleb jedním hlasem tato situace nikdy nenastane, ale při některých metodách s více hlasy či u těch, které určují pořadí kandidátů, tato situace může nastat poměrně snadno. Na druhou stranu lze volební systémy, které nevybírají vždy kandidáta s absolutní většinou, vnímat i tak, že zamezují tyranii většiny. Ne zvolí kandidáta, který může být oblíbený u lehké nadpoloviční většiny, ale všichni ostatní ho nenávidí. A třeba je i jiný kandidát, který by byl přípustný pro širší populaci. Toho však najdou volební systémy, které se zaměřují na hledání shody, ne většiny.

Když je lepší lhát

Chcete volit podle sebe, ale ostatní preferují jiné varianty? Volíte menší zlo, jen aby váš hlas nepřišel vniveč? Stejně tak spousta dalších lidí. Řada volebních systémů často nutí nevolit upřímně, ale s ohledem na to, jak budou volit ostatní. Pokaždé když vás volební systém nutí volit pro někoho jiného, než je váš favorit, nebo seřadit kandidáty jinak, než jsou vaše upřímné preference, tak volební systém nefunguje, jak má.

Raději nevolit

Lepší zůstat doma a nevolit? Tak i to se může stát. V některých volebních systémech vám může váš vlastní upřímný hlas ublížit a výsledek voleb by pro vás byl příznivější, pokud byste se jich vůbec nezúčastnili.

Byl vítěz a už není

Když odebereme nejhorší možnost, kterou si skoro nikdo nepřejde, čekali byste, že se vítěz nezmění? Chyba, u řady volebních systémů ke změně dojde a v realitě tyto situace nastávají. Jako u amerických prezidentských voleb v roce 2000, kdy Al Gore prohrál volby a jazýčkem na vahách byl Ralph Nader, který získal necelá 3 % hlasů.

Vytvoř klony

Pokud volíme mezi filmy z žánru komedie, horor a drama, a všichni se shodneme, že se chceme večer bát, je i přesto v některých volebních systémech možné (zvláště těch jednohlasových), že se nakonec budeme dívat na komedii či drama? Například když budeme vybírat mezi jednou komedií, jedním dramatem, ale více horory? Každý cítí, že pouhé přidání identických nebo podobných možností by v zásadě nemělo ovlivnit vítěze. Přesto se to v realitě stává poměrně často.

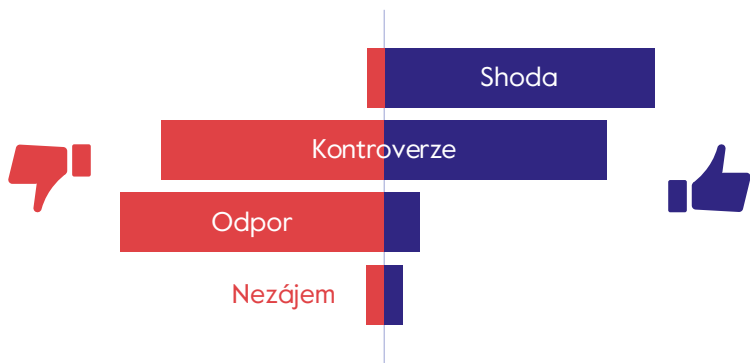
Šlo by to lépe?

Existuje řada volebních systémů. Který je tedy nejlepší? Odpověď bude záviset na tom, koho se ptáte a jaká kritéria použijete k hodnocení. Ale základní parametry by měl každý dobrý volební systém splňovat. Měl by vybrat dobrého vítěze, měl by podporovat férovou soutěž mezi kandidáty a měl by být srozumitelný.

Dobrý vítěz není ten, který získal dostatečné množství hlasů, ale ten, který skutečně dělá společnost jako celek nejspokojenější. Dobrá politická soutěž kandidáty od účasti neodrazuje, ale naopak podporuje kandidáty, kteří se mohou stát dobrými vítězi. V neposlední řadě musí být systém jednoduchý, tak aby každý chápal, jakým způsobem má volit a jakým způsobem se vybere vítěz. Současné široce používané volební systémy tato kritéria často nesplňují, vybírají vítěze, kteří nejsou nejlepšími kandidáty, odrazují od účasti kandidáty s širokou podporou, protože by mohli tříštit hlasy středových voličů, a naopak upřednostňují kandidáty z extrémnějších částí spektra.

D2I – Janečkova metoda

D2I je moderní hlasovací a volební nástroj, který voličům umožňuje využít více plusových hlasů a v některých případech obsahuje také hlasy minusové. Díky širší paletě hlasů je možné přesněji vyjádřit své preference a také dosáhnout větší společenské nebo skupinové shody.

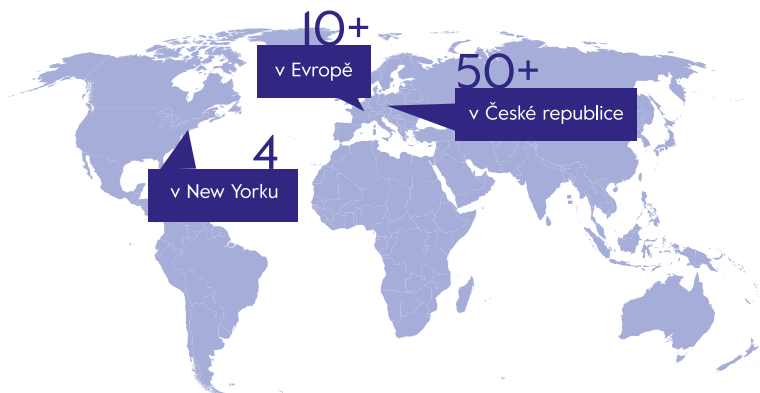
D2I stojí na půl cesty mezi volbou jedním hlasem a schvalovacím hlasováním. Bere si to dobré z obou stran. Na jednu stranu nutí voliče vybírat své silné preference. Na druhou stranu dává voliči k dispozici více hlasů, nemusí tak volit mezi menším zlem a může volit upřímně. Podporuje silné kandidáty, nikoliv šedé myši, které jsou sice přijatelné pro leckoho, ale málokdo k nim má opravdu silný vztah, a zároveň hledá širokou shodu ve společnosti. Oproti volebním metodám, které určují pořadí kandidátů nebo nutí voliče kandidáty známkovat, je výrazně jednodušší a nevyžaduje po voliči absolutní orientaci mezi všemi možnostmi. Díky tomu je i méně náchylná na manipulaci a strategické hlasování. Jednoduchá a upřímná.

Základním předpokladem je, že každý volič má vždy k dispozici více hlasů, než kolik je vítězných možností. Všechny hlasy mají stejnou váhu a volič je může, ale nemusí použít všechny. Pro každou z možností přitom lze hlasovat pouze jedním hlasem. Ústředním principem metody je efekt více hlasů. Ten lze u některých voleb ještě posílit využitím minusového hlasu. Podmínkou je současné udělení alespoň dvou hlasů plusových. Počet plusových a minusových hlasů se může měnit podle konkrétní volební situace. K modifikacím vždy dochází podle základního algoritmu.

Díky efektu více hlasů vítězí v D2I taková možnost, na které se svými hlasy shodne co nejvíce voličů a hlasujících. Minusový hlas odhaluje kontroverzní možnosti, které sice mohou mít hodně zastánců, ale také odpůrců. Tím dochází i k oslabení extremismu, a v důsledku je společnost méně rozdělená.

D21 v praxi

D21 – Janečkova metoda se již úspěšně používá v Evropě, Americe, Asii a Africe a to především v participativních projektech škol, měst a obcí. Jedním ze způsobů a současně nově a rychle se rozvíjejícím trendem participativní demokracie je realizace participativního rozpočtování, ve kterém jednotlivci rozhodují, jak rozdělit část veřejného rozpočtu. To lze realizovat v obcích a městech, školách i neziskových organizacích.

Participace (z lat. *partem capere*, mít podíl) znamená sdílení něčeho, účast nebo podílení se na něčem. Odtud také participovat, podílet se. V poslední době se hodně hovoří o tom, že by se lidé měli podílet (participovat) na všech rozhodnutích, která se jich týkají. Participace 21 již zajišťovala více než pět desítek participativních rozpočtů pro česká města, více než 10 pro evropská a čtyřikrát i participativní rozpočet města New York. V rámci školních „péběček“ hlasovaly metodou D21 už stovky žáků v Česku a na Slovensku.

Co přinese zavedení Janečkovy metody v politice?

- Zabraňuje tříštění hlasů mezi podobnými kandidáty
- Přesněji ukazuje podporu jednotlivých kandidátů
- Podporuje upřímnou volbu (nemusíte volit menší zlo)
- Znevýhodňuje extremistické kandidáty
- Oslabuje polarizující kandidáty
- Pomáhá nacházet konsenzus
- Motivuje k pozitivním kampaním

Hráči systému

Způsob volby neurčuje pouze vítěze. Ale i zda vybereme kandidáta, se kterým budou spokojeni jen někteří, nebo takového, na kterém se téměř všichni shodneme. Každá mince má dvě strany, na jedné straně jsou voliči a na druhé sami kandidáti. Každý chce v mezích pravidel vyhrát, a tomu přizpůsobí i svou strategii.

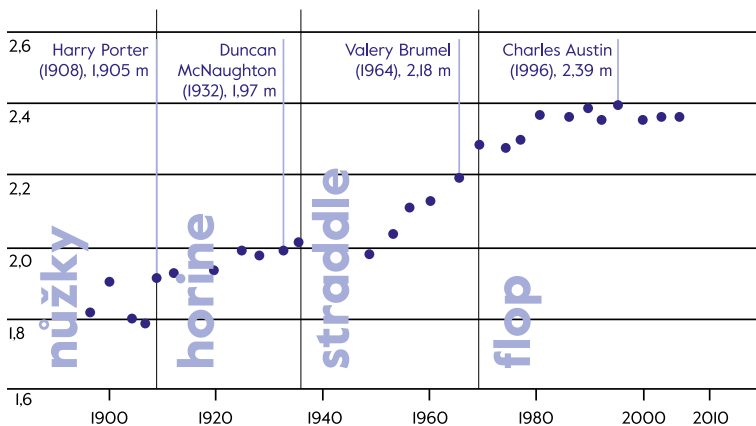
Způsob volby ovlivňuje, jak se ve „hře“ nejlépe chovat, abychom byli úspěšní. Pokud volíme jedním hlasem, stačí zaujmout jen dostatečnou část elektorátu. Varianta, která zaručeně přitáhne pozornost, často uspěje. Večer se jako skupina budeme dívat na bizarní horror a pojídat hamburger, i když se většina lidí nenají a z filmu bude zhnusená. Ostatní lidé své hlasy rozdělí mezi řadu evropských kuchyní a „normálních“ filmů. Když se lidé budou moci vyjádřit specifičtěji a budou mít k dispozici více hlasů, může volba dopadnout úplně odlišně.

Volební systémy poskytují různé motivace, jak se zalíbit voličům, a v každém systému může být úspěšná úplně odlišná strategie. Pokud v druhém kole senátních voleb stačí ke zvolení pouze podpora 10 % oprávněných voličů, bude vítězná strategie jiná,

než když bude kandidáta hodnotit mnohonásobně více voličů. Strategie se mění, pokud kandidáti hovoří jen ke svému voličskému jádru, nebo pokud musí oslovit i voliče jiných kandidátů. K čím více lidem hovoří, tím více musí poskytovat řešení, která jsou přijatelnější pro širší skupinu, a tím spíše musí nabízet konstruktivní program a omezit výpady proti svým soupeřům. Voliče odlišného kandidáta nezaujmu tím, že ho budu napadat, ale spíše tím, že soupeřův program, se kterým souhlasím, rovněž vyzdvihnu. Čím více mají voliči k dispozici hlasů, tím jsou pro kandidáty důležitější i hlasy od voličů ostatních kandidátů, a proto musí brát větší ohled na názory odlišných skupin.

Stejně jako se změnila hokejová hra, může se změnit politická soutěž. V kultivovanější, chytřejší a konstruktivnější, v takovou, kterou budeme rádi hrát, když se správně změní pravidla.

Olympijští vítězové ve skoku vysokém

I když se nemění pravidla hry, chování účastníků se stejně vyvíjí. Přizpůsobují se, zlepšují se a co fungovalo před několika lety, může být za pár let zastaralá strategie. Ve skoku do výšky se za posledních 100 let změnila strategie čtyřikrát a pokaždé se zásadním dopadem na výsledky. Se stejnými pravidly můžeme hrát i úplně odlišnou hru.

Společnost a politika

Změna společnosti

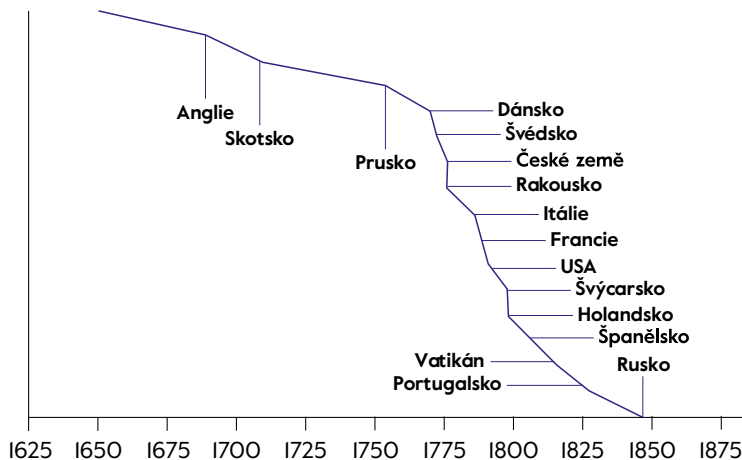
Pravidla se mění a hráči se neustále přizpůsobují a zlepšují. I pravidla, která nám přijdou stabilní, odjakživa identická, v minulosti mohla vypadat úplně jinak. V patnáctém století byla v šachu dáma nejslabší figurkou na šachovnici, od šestnáctého století se naopak stala figurou nejsilnější. Fotbal, jak ho známe v dnešní podobě, se oddělil od rugby až v roce 1863, kdy bylo zakázáno dotýkat se balonu rukou.

Obdobné změny ovlivňují i fungování naší společnosti. V roce 1764 vydal Cesare Beccaria svoji esej „O zločinech a trestech“, která zásadně změnila to, jak společnost pohlíží na kriminalitu a její prevenci. V 18. století byly tresty drakonické a mučení vězňů běžnou normou. Tvrdé tresty, málo kriminality, napadne člověka intuitivně. Beccaria ale poukázal na zajímavý jev. Pokud následuje stejný (tvrdý) trest za zločiny, které mají odlišnou škodlivost, není nic, co by zabránilo pachateli způsobit závažnější trestný čin, který přichází s větší odměnou. Pokud za krádež následuje stejný trest jako za vraždu, co pachatel, když bude nucen pro přežití své rodiny krást v obchodě, zabrání ublížit člověku, kterému obchod patří a bude se bránit? Změna pravidel může mít zásadní a někdy na první pohled nečekaně pozitivní dopad na fungování společnosti.

Beccariovo dílo zpochybňuje mučení za účelem přiznání, tajná obvinění, svévolné diskreční moci soudců, nekonzistentnosti trestů, klientelismus a použití trestu smrti. Esej inspirovala řadu myslitelů v Evropě i v zámoří. Byla tak populární, že po ní v roce 1866 F. M. Dostojevskij pojmenoval jedno ze svých nejznámějších děl, Zločin a trest. Za méně než století Evropa začala implementovat Beccariovy myšlenky a postupně rušila mučení i trest smrti. Znamenalo to posun společnosti od používání trestů k masovému podrobení obyvatelstva k použití trestů jako poslední možnosti a v takové síle, která odpovídá zločinu.

Pokles užívání mučení ve vybraných zemích

Zdroj: Mannix, D. P. (1964). *The history of torture*. eNet Press.

Změna politiky

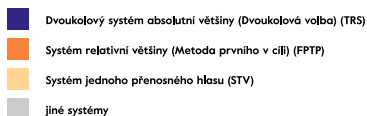
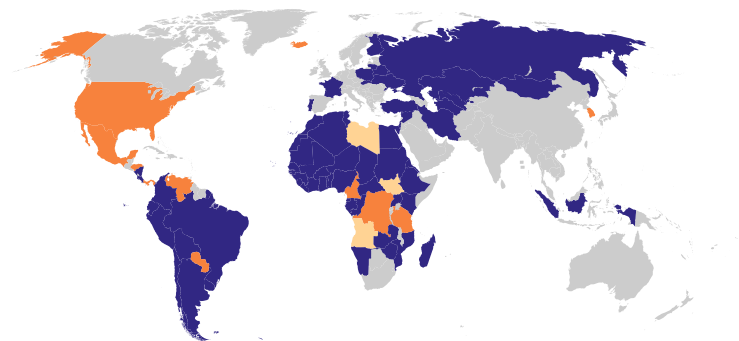
Stejně jako použití jiných trestů může ovlivnit kriminalitu, může volební systém výrazně ovlivnit politické prostředí, ve kterém žijeme, i směřování naší společnosti.

Při volbě prezidenta je na světě nejpoužívanější dvoukolový volební systém, který nutí voliče k urnám jít dvakrát a v řadě případů jim dává vybrat to „menší zlo“. Druhý nejpoužívanější systém je pak metoda prvního v cíli, u které se však většina odborníků shodne, že je zastaralá a trpí velkou řadou závažných nedostatků.

Volby do parlamentu jsou výrazně složitější, ale jedno má většina systémů společné, umožňuje voličům použít pouze jeden hlas.

Volební systém prezidentských voleb

Zdroj: *International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA)*

Po světě existuje několik výjimek volebních systémů dávajících voliči k dispozici více možností. V Austrálii používají pro většino-
vé volby Alternativní hlasování (které umožňuje seřazení kandidátů, nicméně vždy započítá jen jeden hlas). Jeho alternativou,

avšak pro poměrné volby, je pak v Irsku systém jednoho přenosného hlasu (STV). Metoda byla poprvé navržena Thomasem Wrightem Hillem v roce 1819, ale prvního použití se dočkala až v roce 1855 v Dánsku. V roce 1857 možná navázal a možná nezávisle uvedl metodu anglický právník Thomas Hare, který znovuobjevil STV, pomocí kterého chtěl posílit hlas jednotlivců. Zastáncem systému byl dokonce známý politický filozof John Stuart Mill (ve své eseji *Considerations on Representative Government*).

STV bylo poprvé použito při westminsterských volbách v Dublinu v roce 1918, i když pouze pro univerzitní volební obvod. Cílem zavedení nového volebního systému právě v Irsku bylo zajištění proporčního zastoupení jak unionistických (těch, kteří chtěli zůstat spojeni s velkou Británií), tak nacionalistických zástupců (těch, kteří si přáli oddělení). Systém se tak v Irsku používá již od roku 1920.

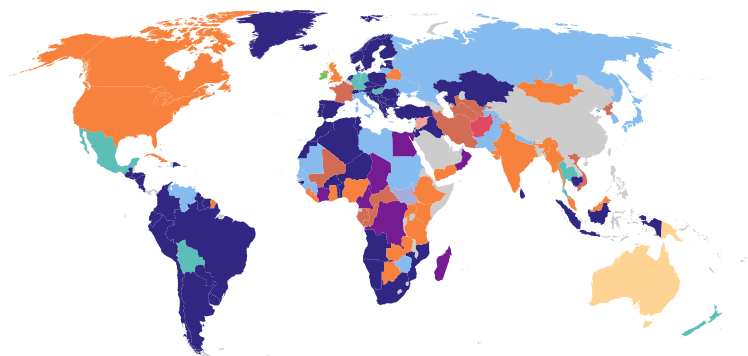
V Austrálii bylo Alternativní hlasování schváleno po doplňkových volbách v roce 1918 po smrti jednoho ze zástupců v australské sněmovně. Změna přišla v reakci na vzestup konzervativní strany venkova zastupující malé zemědělce. Její popularita rozdělila konzervativní voliče na dva tábory, což umožnilo labouristům vyhrát bez většiny hlasů.

Ve volbách byl zvolen Edwin Corboy (34,4 %, až do roku 2010 byl také nejmladším zvoleným zástupcem v australském parlamentu). Hlasy konzervativnějších voličů se rozdělily mezi nacionalistickou stranu (29,6 %) a stranu venkova (31,4 %). Konzervativní strana tak začala prosazovat Alternativní hlasování jako prostředek umožňující soutěž konzervativních stran bez toho, aby nezbytně vyhrála strana labouristická. Ačkoliv bylo Alternativní hlasování v Austrálii v některých státech používáno, změna volebního systému nebyla vedena úvahami nad tím, který volební systém je vhodný, nebo jak nejlépe organizovat

společnost, ale pouze jako reakce na nečekané vítězství Edwina Corboye. V řádných volbách v roce 1919 měl Corboy znovu nejvyšší preference a porážel oba konzervativní kandidáty (při volbě jedním hlasem). Díky změně volební metody ale nakonec zvítězil zástupce strany venkova John Prowse.

Volební systém parlamentních voleb

Zdroj: *International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA)*

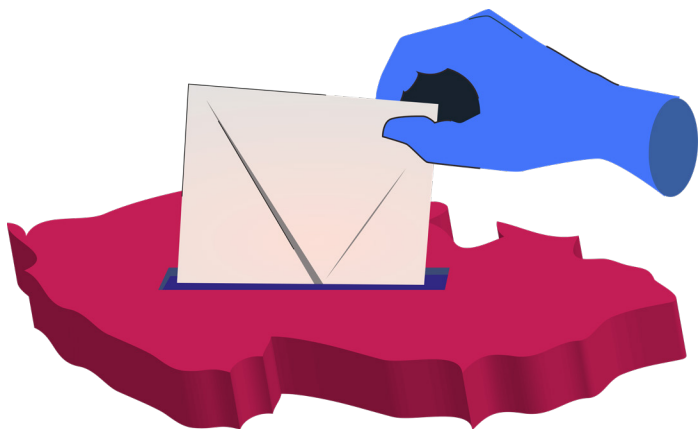

 Poměrný volební systém s kandidátními listinami (List PR)	 Systém jednoho nepřenosného hlasu (SNTV)
 Systém relativní většiny (Metoda prvního v cíli) (FPTP)	 Alternativní hlasování (AV)
 Paralelní systém	 Systém jednoho přenosného hlasu (STV)
 Dvoukolový systém absolutní většiny (Dvoukolová volba) (TRS)	 Jiné systémy
 Blokové hlasování (BV)	 Bez přímé volby
 Poměrný smíšený systém (MMP)	

Je zajímavé, že konzervativní strany profitovaly ze zavedení metody až do roku 1990. Ačkoliv byla změna systému zavedena ze špatných důvodů, reagovala právě na nedostatky, které volby jedním hlasem často způsobují.

Varianty alternativního hlasování se používají například při volbách londýnského starosty, kdy voliči označují svou první a druhou volbu, nebo na Srí Lance při prezidentských volbách, kdy je voličům umožněno vybrat 3 své preferované kandidáty.

V roce 2018 se Fargo v Severní Dakotě stalo prvním americkým městem, které pro volbu zastupitele využívá schvalovací metodu. Změna začala 3 roky předtím, kdy ve volbách na místo radního kandidovalo 6 lidí a vítěz obdržel pouze 22 % hlasů. S takovým výsledkem je při volbě jedním hlasem téměř nemožné určit, kdo by byl skutečně nejlepší kandidát, kdyby se lidé mohli lépe vyjádřit. Městská rada reagovala, vytvořila speciální skupinu, která se zabývala volebními metodami a nakonec radě doporučila přijetí schvalovacího hlasování. Rada výsledky ignorovala více než rok, lidé ale boj nevzdali. Jed Limke založil veřejné sdružení Reformuj Fargo a tlačil na prosazení doporučeného řešení, chodil dům od domu a vyprávěl příběh ignorované komise. Nakonec s pomocí obyvatel Farga bylo schvalovací hlasování v referendu přijato (64 ku 36).

Volby v České republice

V České republice volíme v šesti různých volbách, což v průměru znamená více než jedny volby ročně. Pokud vezmeme v úvahu, že senátní a prezidentské volby mají dvě kola, je to pak více než 1,5 voleb ročně a nutno říci, že o druhé kolo senátních voleb příliš velký zájem bohužel nemáme.

Do Senátu a při volbě prezidenta se používá většinový volební systém, tedy vítěz bere vše (prezident je pouze jeden a v každém z 81 obvodů je zvolen právě jeden senátor). Pro ostatní volby je pak používán poměrný volební systém, více vítězů v každém obvodu, kteří by měli lépe zrcadlit rozložení názorů v populaci.

Všechny volby ale mají jedno společné, vždy volíme jedním hlasem. Jak by volby mohly vypadat, kdybychom mohli říct více?

Prezident 2I

Prezident 2I byla volební hra, v níž mohli občané hlasovat pro kandidáty na prezidenta. Díky moderní D2I – Janečkově metodě měli k dispozici oproti reálným volbám tři plusové a jeden minusový hlas.

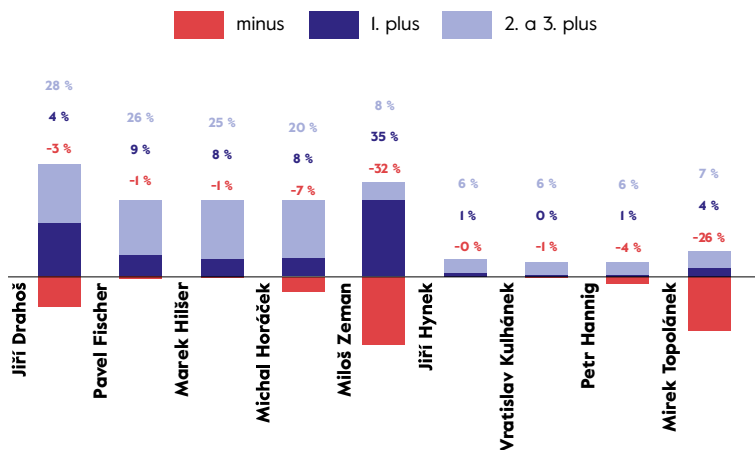
Občanská hra Prezident 2I odstartovala 21. 12. 2016, kdy jsme společně začali hledat kandidáty na příštího prezidenta. V první fázi jste mohli na nejvyšší post nominovat české osobnosti. Celkem jste navrhli více než 600 jmen! Od 24. 11. 2017 už se rozdělovaly hlasy naostro – pouze mezi oficiální kandidáty. V obou fázích se hlasovalo D2I – Janečkovou metodou s více hlasy. Hra o Hrad skončila s prvním kolem skutečné prezidentské volby 13. 1. 2018 a jejím vítězem se stal Jiří Drahoš.

Samotná hra neměla reprezentativní charakter, měla občany zapojit do veřejného dění, nutit je přemýšlet o kandidátech i o tom, jakým způsobem hlasují. Nicméně na základě reprezentativního průzkumu můžeme odhadovat, jak by lidé mohli volit, kdyby měli k dispozici více hlasů nebo dokonce i hlas negativní. Jedním hlasem se stal jasným vítězem Miloš Zeman s 35 % a výrazně porazil druhého Jiřího Drahoše s 24 % hlasů. Pokud by ale lidé mohli hlasovat více hlasy a případně využít i hlas minusový, výsledek by byl zásadně odlišný. Miloš Zeman nelákal voliče dalších kandidátů a v druhých a třetích hlasech byl schopen nasbírat podporu jen 8 % voličů. Naproti tomu Jiřího Drahoše by volilo dalších 28 % voličů a skoro stejný přírůstek měli i Pavel Fischer a Marek Hilšer. Právě u nich je proti skutečným volbám vidět velký potenciál. Sice nebyli první volbou, ale ve společnosti mají poměrně velkou podporu.

Negativní hlasy pak pomáhaly ukázat kontroverzní volby, což se projevilo především u Miloše Zemana, který byl pro značnou část populace nepřijatelným kandidátem, a také u Mirka Topolánka, který by jako jediný z kandidátů skončil v minusu.

Volební průzkum nemůže ukázat, jak by volby dopadly, kdyby se používal jiný volební systém. Kandidáti by se jistě chovali jinak, vedli jinou strategii, dělali jinou politiku, která by byla přijatelnější pro širší skupinu obyvatel. Podle průzkumu měl Miloš Zeman ideální strategii na volbu jedním hlasem, silnou podporu části společnosti. Jak ho vnímají ostatní, při volbě jedním hlasem nehraje roli. Volba více hlasy by ale politiky tlačila k tomu, aby se chovali jinak.

Struktura hlasů v D2I — Janečkově metodě

Senátní volby

V roce 2014 a 2018 proběhla série paralelních průzkumů k senátním volbám. Z 12 zkoumaných obvodů v roce 2014 dopadlo 10 hlasování stejně jako při volbě jedním hlasem. Pouze v České Lípě a ve Zlíně se výsledky lišily. V obou případech stačila k vítězství jiného kandidáta kumulace více hlasů. Kandidáti, kteří

při volbě jedním hlasem skončili druzí, byli schopni sbírat podporu z širšího politického spektra.

V České Lípě v senátních volbách zvítězil Jiří Vosecký se ziskem 20,14 % hlasů v prvním kole. Do druhého kola postoupil společně s Karlem Kapounem a nakonec druhé kolo vyhrál v poměru 59 ku 41. Ve volebním průzkumu volbou více hlasy vyhrál Karel Tejnora, který do druhého kola s 15,94 % hlasů ani nepostoupil. Můžeme se tak pouze domnívat, zda byl zvolen kandidát se skutečně nejvyšší podporou. Ve Zlíně pak skutečné volby vyhrál František Čuba před Alenou Gajdůškovou, ve volebním průzkumu více hlasy byl výsledek opačný. František Čuba nakonec na post v senátu rezignoval 28. 2. 2018 poté, co se od roku 2016 nezúčastnil žádného jednání senátu. V roce 2018 pak v 5 zkoumaných obvodech odlišná volební metoda nepřinesla žádnou změnu výsledků.

Simulace komunálních voleb

V empirickém šetření komunálních voleb z roku 2014 pak při fiktivní volbě „starosty“ ze 13 obvodů přinesla volba více hlasy rozdílný výsledek ve 3 obvodech. A to jedenkrát díky efektu více hlasů a dvakrát po započítání minusových hlasů. Volba více hlasy často určí jiného vítěze, pokud je původní vítěz spojen s nějakou kontroverzí, což se projevilo i v tomto průzkumu. V Liberci a v Držovicích, kde by volby více hlasy dopadly jinak, provázela vítězného kandidáta kauza, která byla často vnímána negativně. Na druhou stranu, pokud má kandidát dostatečnou podporu, není kontroverze na škodu, jak se ukázalo v Teplicích, kde zvítězil Jaroslav Kubera. A to přestože obdržel nejvíce minusových hlasů a téměř pro všechny své hlasující byl první volbou, tedy nedokázal přilákat i voliče jiných kandidátů.

Jiný volební systém nemá za cíl vybrat jiného vítěze, ve většině zkoumaných voleb dopadla volba stejně. V případech, kdy jiného vítěze vybere, je důležité klást si otázku proč. Většinou

to bylo právě proto, že pro jiné než vlastní voliče byl kandidát nepřijatelný, nedokázal společnost spojovat, ale naopak ji rozdělával.

Změna je možná

Společnost se zdá být čím dál rozdělenější, lidé jen s obtížemi nalézají společnou řeč o politických tématech mimo svou názorovou bublinu, těžko ve svém okolí a ještě hůře s lidmi, které přímo neznají (a už možná ani znát nechtějí). Politika se výrazně polarizuje a umírněný střed nemá své zastoupení. Veřejnému prostoru dominují protichůdné názory, které se navzájem netlumí, ale naopak zesilují. Internetové našeptávače nám servírují obsah, který si možná nepřejeme vidět, možná s ním nesouhlasíme, ale udrží naši pozornost. Radikální, extrémní, šokující, hlavně at' nenudí.

V tomto prostředí volíme systémem, který celý proces umocňuje a odrazuje konsensuální kandidáty. Volba jedním hlasem jen zřídka kdy dává smysl, redukuje názor člověka na nejnižší možnou úroveň, podporuje polarizaci společnosti a odradí spoustu kandidátů, na kterých bychom se možná všichni shodli nejlépe. Nutí lidi často volit neupřímně mezi kandidáty, o kterých si myslí, že mají šanci na úspěch. Skutečné preference, skutečná politika, hodnota a kvalita tak jde často stranou a volba se omezuje na lepší ze dvou špatných možností. V dobře fungující demokracii bychom neměli volit „menší zlo“.

Některé hlasovací metody motivují voliče při hlasování lhát, kandidáty rozdělávat společnost a další nové kandidáty odrazují. Jiné umožňují volit upřímně beze strachu z propadnutí hlasu, ukazují, jakou mají kandidáti skutečně podporu, motivují k další práci, podporují pluralitu názorů a především lépe odrážejí naši společnost.

Očekávat konstruktivní dialog a dohodu v takto polarizovaném systému je jako očekávat přihrávku od protihráče v hokeji. Spolupráce se nevyplácí, naopak je trestána. Při volbě jedním hlasem spolupráce znamená, že sice své síly spojíte, ale voliče si rozdělíte. Protože více hlasů k dispozici nemají, nemohou dohodu ocenit.

Často i při volbě nejkrásnější nevěsty na internetu nebo nejlepší počítačové hry roku máme k dispozici lepší nástroj, než když volíme své politické zástupce.

Neexistuje jeden nejlepší volební systém, který by spasil svět. Každý systém může určit jiný výsledek a někdy je obtížné porovnávat, co je to „správné“ řešení. Vždy záleží na konkrétních podmínkách a na cíli, kterého má volební systém dosáhnout. Existují ale objektivně horší a lepší způsoby, jak volit naše zástupce a jak se jako společnost nepohádat do krve. Umění domluvit se většinou vyžaduje kompromis, tak aby mohli být všichni alespoň částečně spokojeni. A shoda těžko vzniká v prostředí, kde lidé ani nemohou naznačit, že i jejich druhá nebo třetí volba je pro ně vlastně přijatelná, kde se názor redukuje na jediný volební lístek s jediným jménem.

Volební systém patří k základům naší demokracie, není ale neměnný. V historii i v současnosti dochází ke změnám volebních systémů, aby společnost byla stabilnější a lépe prosperovala. V Benátkách se snažili vymýtit korupci, při volbě papeže byla snaha co nejrychleji dosáhnout shody, v Irsku bylo potřeba vyslyšet obě strany názorů na budoucí směřování a v americkém Fargu se lidé nechtěli spokojit s tím, že vítěz ve volbách bude mít podporu jen 22 % voličů.

Když se hokej začal měnit v násilí na bruslích, stačilo mírně upravit pravidla a hra se znovu stala atraktivní, bojovnou, ale férovou, jakou měla být vždy. Stejně tak bychom měli být velmi

citliví na vývoj v naší společnosti a zabránit tomu, aby ke změně došlo příliš pozdě nebo vůbec.

Politická scéna může být kultivovanější, volební kampaň lze vést pozitivně a předvolební dialog může být konstruktivní. Kandidáti mohou vyzdvihovat přednosti svých soupeřů a některé jejich návrhy brát za své, ale musí k tomu být správně motivováni. Je těžké politikům vyčítat nedostatek konstruktivního dialogu, když je sám systém nutí, aby tak nejednali. Často je v jejich nejlepším zájmu konflikty spíše vytvářet než urovnávat.

Proto je tak zásadní, jaký volební systém používáme k volbě našich zástupců a vlastně kdykoliv, kdy se více lidí musí dohodnout. Volební systém je kostra, která drží naše společná rozhodnutí pohromadě. Je to mapa, která nám pomáhá vybrat směr, když nevíme kam dál. Jsou to pravidla, která určují, jakou hru budeme hrát. A když změním pravidla, změním hru.

Výzkumné oddělení Institute H2I

Velmi dobře si uvědomujeme, že změna pravidel je úkolem pro osvětlené hlavy. Ruku k dílu proto přikládá naše výzkumné oddělení. D2I – Janečkovu metodu podrobuje statistickým analýzám a modelům. Hlavním úkolem je srovnání jejich silných a slabých stránek oproti jiným volebním metodám. D2I – Janečkovou metodou si v rámci předvolebního průzkumu na reprezentativním vzorku odvolily už tisícovky lidí.

<https://www.ih2i.org/o-metode>
research@ih2i.org